

BIBÓ ISTVÁN

AZ EGYKORI TIGRIS SZALLÓ TÖRTÉNETE

Pest városának a múlt század elejétől felgyorsuló fejlődése a régi Belvárostól északra új, egységes városképű reprezentatív városrészt hozott létre; s a század közepére szinte minden területen ide, a Lipótvárosba (pontosabban a Lipótvárosnak a Belvárossal szomszédos déli részébe) toldott át a város életének súlypontja. Itt épültek a kultúra, a tudomány, a kereskedelem új „székházai” (Német Színház, Vigadó, Lloyd-palota, Akadémia), bankok és reprezentatív bérházak közé, egyenes utcákba és tágas terekre, a festői látványt nyújtó Várhegygel szemben; s az első állandó híd ezen a városrészen át kapcsolta Pestet Budához. E kedvező adottságú, rohamos fejlődésnek szükségszerű velejárója volt, hogy egyre több üzlet, kávéház és étterem létesült, s itt nyíltak meg Pest legnagyobb és legelőgásabb szállodái: 1812-ben a Magyar Király (a mai Dorottya u. 2. helyén); 1826-ban, illetve 1840-ben a Tigris (Münnich Ferenc u. 5.); 1846-ban az István Főherceg (Akadémia u. 1.); 1850-ben az Európa (Roosevelt tér, az egykori Főkapitányság épülete).

A felsoroltak egyik legnevezetesebbje a „Tigris”, melynek épülete – bérházzá alakítva – ma is áll a Münnich Ferenc utca és Mérleg utca sarkán. A későbbi átalakítások az eredeti kapu-architektúra középső, közvetlenül a bejáratot keretező részét meghagyták, megtartva fölötte a tigrist ábrázoló cégérszobrot is, mely ma is magára vonja az arra járók figyelmét. Az épületet – mely igénytelennek látszó külseje ellenére értékes műemlék – remélhetőleg hamarosan tatarozni fogják, s ezáltal visszanyerhetné eredeti – lényegében ma is meglévő, de elhanyagolt állapota miatt sokkal kevésbé érvényesülő – építészeti értékeit és városképi súlyát. Mindezekon kívül építészettörténeti értéke és művelődéstörténeti érdekessége is indokolja, hogy sorsával részletesebben foglalkozunk.

I. Az épület leírása

A háromemeletes, körülépített udvaros ház tizenhárom tengelyes főhomlokzata a Münnich Ferenc utcára, húsz tengelyes oldalhomlokzata a Mérleg utcára néz. A főhomlokzat középtengelyét az eredeti klasszicista architektúrából megmaradt gazdag kapuképzés, az emeleti ablakok ritkább axisállása s az első emeleti ablak gazdagabb keretezése emeli ki; ezen kívül a homlokzatok ritmusát mindkét oldalon csupán az utólagosan (1902-ben) kialakított erkélyek s az ezekkel egyidős zárterkély tagolják.

A kiváltásokkal elrontott földszinti homlokzaton jellegtelen portálok sora és szecessziós-empirizáló faltagolás húzódik. Az értéktelen architektúrát az eredeti kiképzéshez

tartozó erőteljes övpárkány zárja le, fölötté az ablakok mellvédjében baluszteres díszítés s végigfutó könyöklőpárkány következik. Az I. emeleti, s az ezekhez hasonló könyöklőpárkányon nyugvó II–III. emeleti ablakok tagolt szalagkeretezését az I–II. emeleten konzolos, a III. emeleten konzol nélküli egyenes szemöldökpárkány koronázza. Mindkét homlokzatot háromtagú, egyszerű fogsoros főpárkány zárja le, sima függőlemezzel.

A főhomlokzat kapuját a falból háromnegyedrész elörelépő, kannelúras kiképzésű két dór oszlop fogja közre; fölöttük a földszintet lezáró párkány elörelép s függőlemezn ornamentális festés nyomai láthatók. A kapu fölött helyezkedik el az I. emeleti ablak mellvédjében a régi Tigris szálló ma is meglevő cégér-szobra; mellette kétoldalt a kapu oszlopaít folytató talpazat-szerű kiképzésen a falból félig elörelépő, utólag elhelyezett díszvázák állanak.

A Münnich Ferenc utcai kapun át tágas, reprezentatív igényű kapualjba jutunk, melyet kazettás hevederkötegekkel közrefogott, illetve elválasztott két hatalmas, lapos szegmensíves csehboltozat fed. A kapualj oldalfalait a hevedereknek megfelelő falpillérkötegek tagolják. Mind az oldalfalak, mind a mennyezet falfelületeit igen rossz állapotú, sokhelyt teljesen felpattogzott olajmázolás borítja, mely alatt a két boltmezőben ornamentális festés nyomai láthatók.

A kapualjból jobbra nyílik az utcai sarokrész nagytermébe vezető bejáró, balra pedig a tágas főlépcsőház, háromkarú, kis fokmagasságú, széles vörösmárvány lépcsővel, melynek baluszteres korlátja a Tigris szálló egykori gazdag belső kiképzéséből csekély számban megmaradt részletek egyike. A lépcsőház emeleti pihenőit szecessziós-empirizáló konzolok s az ezeken nyugvó architrávok tartják. A pihenők s az ezekből nyíló folyosók burkolata igen jó állapotban levő színes műkőlap. — Az udvart közrefogó négy szárny közül a hátsó, keleti szárny négyemeletes, a többi háromemeletes; a hátsó szárny I–III. emeletén függőfolyosó, a másik három szárnyon oszlopsorral övezett széles, fedett folyosó húzódik, melynek külső tagolása osztópárkányaival és zárópárkányával finom, egységes homlokzatrendet alkot; ez a kiképzés teszi az épület udvarát különleges építészeti-műemléki értékűvé. Hatását jelenleg erősen rontja egyrészt az északi szárny folyosóinak beépítése a Münnich Ferenc utca felőli részen, másrészt az eredeti funkciójukban változatlanul megmaradt folyosószakaszok beüvegezése az I–II. emeleten, valamint a Münnich Ferenc utcai szárnyon levő liftakna. — Az egyébként tágas udvarteret a földszinten keresztiszárny osztja ketté egy kisebb első és egy nagyobb hátsó udvarszakaszra. E keresztiszárnynak a Münnich Ferenc utca felőli része eredeti: kocsithajtó és kocsisín volt, jelenleg raktár; hátsó része utólagos toldás. Az első udvarból a keresztiszárny jobb oldalán, a Mérleg utcai szárny mentén húzódó folyosón juthatunk a hátsó, tágasabb udvarrészebe; itt a hosszanti szárnyak emeleti folyosóját mindkét oldal földszintjén pilléres, három nyílásos árkád tartja. Az északi szárnyon az árkádkhoz csatlakozó falszakaszon vörösmárvány falikút medencéje található, melynek állólapja hiányzik; fölötté, illetve mögötte a falat színes mázas csempiburkolat fedi. — Az udvar hátsó sarkából indul a szokatlanul tágas melléklépcsőház, ezen keresztül lehet a hátsó szárny negyedik emeletére jutni. Szintén a hátsó udvarrészből nyílik a Mérleg utcára vezető, ma félig elfalazott kapualj, melynek jelenleg is jól felismerhető fiókos, kosárfélszögletes dongaboltozata az épület legkorábbi periódusának maradványa.

A belső helyiségek közül külön kiemeljük az utcai sarokrész földszinti nagytermét,

melyet egyetlen középpillér által tartott négy csehboltozat fed; eredetileg a kávéház reprezentatív helyisége volt. A Mérleg utcai szárny felől hozzá eredetileg csatlakozó éttermi helyiség ma külön kis műhelyekre, irodákra van felosztva. — Az emeleti belső helyiségek erősen magukon viselik a századunk elején történt átalakítás nyomait, elsősorban az ablakok kicserélt s az ajtók átalakított asztalosmunkájában, valamint a különböző szecessziós stukkó-díszekben. Eredeti formájú klasszicista asztalosmunka alig maradt meg az épületben: néhány lakásajtó a fölépcsőházban, s egy földszinti ablaknak, mely a két udvarrész közötti folyosóra néz, a belső része.

II. Az épület története

1. Telektörténet¹

Épületünk helye a Lipótváros kialakulásának első évtizedeiben, a 18–19. század fordulójának idején parcellázatlan dunaparti terület volt, melyen szabálytalan beépítési formában kincstári raktárépületek helyezkedtek el. Ezeknek lebontása s a terület parcellázása már Hild János városrendezési tervében s ennek nyomán a Szépítő Bizottmány programjában is szerepelt, azonban a bontás nehézségei miatt a parcellázás lassan haladt.² 1816-ban még csak a raktárakkal közvetlenül szomszédos terület volt parcellázva,³ 1817-ben viszont már olyan telkek árverésére is sor került, melyeknek egy-egy részét még a bontásra ítélt épületek foglalták el. Ezek közül való az a két telek is, melyeknek későbbi egyesítésével épületünk, az egykori Tigris szálló telke létrejött. Az egyik az akkor 111. számmal jelölt parcella, mely a mai telek Duna felőli részének felel meg; ezt 1817. július 7-én árverésen Paul Demjén vette meg a várostól, s a vételár több részletben történt kedvezményes lefizetése után 1819. április 22-én íratta nevére.⁴ A másik telek, melyen a mai épület hátsó, keleti fele áll, akkor a 427. számot viselte. Az árverésen Lechner János tulajdonába került, de ő még aznap 500 forint azonnali lelépés mellett s a vételár részletekben történő kifizetésének kötelezettségével átengedte Demjénnek, s az átengedési szerződést a Szépítő Bizottmánynak is bemutatták.⁵

A két telek 1827-ben már egyetlen közös számmal jelölve, egy ingatlanként cserélt gazdát: Demjéntől Marczibányi Lajos tulajdonába került.⁶ A tulajdonosváltozást hatóságiilag is hitelesítő átirás 1828. november 24-én történt meg: ezen a napon előbb Demjén nevére írták a Lechnertől még 1817-ben átvett hátsó telket, majd a két telekből egyesített ingatlant átírták Marczibányi Lajos nevére. Mivel a telken Demjén már építkezett, az utóbbi átirás szövegében „Grund” helyett „Haus” szerepel.⁷ Az egyesítés valószínűleg minden hivatalos formáság nélkül, Demjén tulajdonában történt meg olyképpen, hogy a Duna felőli telekre 1818-ban kapott építési engedély birtokában a tulajdonos az építkezést a hátsó telekre is kiterjesztette.⁸ Az így létrejött hatalmas telken, illetve a rajta álló épületben kezdte meg működését 1826-ban a Tigrishez címzett vendégfogadó és kávéház.⁹

Marczibányi Lajosról tudjuk, hogy vagyonát ügyes vállalkozások útján növelte hatalmasra, s különösen szívesen fektette pénzét kávéházakba.¹⁰ A Tigris megvételével is

hasznos célja lehetett, azt azonban nem tudjuk, hogy a földszinti rész befejezésével félbenmaradt építkezést folytatni akarta-e. Tény az, hogy 1830-ban, anélkül, hogy építkezésbe fogott volna, eladta az ingatlant Geiger Jakabnak, bonyolult feltételek mellett, a tulajdonjogot még hosszabb időre magának fenntartva. Ennek feltételeit szerződésben szabályozták, mely 1830. június 15-én kelt.¹¹ Az építkezést Geiger Jakab sem folytatta, sőt hamarosan bekövetkezett halála után özvegye még a vételi szerződés kikötéseinek sem tudott eleget tenni, s 1835. december 20-i kelettel megállapodást kötött Wagner Sándorral s ennek feleségével és sógornőjével, Raics Máriával és Raics Lujzával, hogy a Marczibányival kötött szerződését teljes egészében magukra vállalják, azaz átveszik, illetve megveszik az ingatlant. Ennek a megegyezésnek értelmében az új tulajdonosok 1837. március 14-én kötöttek szerződést Marczibányival: megsemmisítették a Marczibányi és Geigerék közötti megállapodást, illetve annak érvényét a Wagner–Raics családra ruházták át. 1839-ben Raics Lujza résztulajdonosságáról lemondott édesanyja, özv. Raics Sámuelné Birnstingl Katalin javára.¹² – Különböző jogi komplikációk miatt az ingatlan átírása csak 1842. május 6-án történt meg,¹³ ez azonban nem érintette Wagneréknek a telekkel való rendelkezési jogát: ők építtették 1839–1840-ben a ma is fennálló épületet, az akkori Pest legújabb, legszebb és legreprezentatívabb szállodáját.

Az épület ettől kezdve egészen a 19. század végéig a Raics–Wagner család örököseinek tulajdonában maradt.¹⁴ 1899-ben még szállodaként szerepelt; 1900-ban tulajdonosa a triszeti cs. kir. általános biztosító társulat volt,¹⁵ amely megszüntette a szállodát, s az épületet bérházzá alakította.

Összefoglalva a telek, illetve az ingatlan kialakulását és tulajdonosait:

1817. július 7. előtt:	parcellázás; a tulajdonos Pest városa.
1817. július 7.	Árverés. Tulajdonosok: Demjén és Lechner.
1918. július 7.	Átengedési szerződés; mindkét telek tulajdonosa Demjén.
1817–1827.	Tényleges tulajdonos Paul Demjén.
1819. április 22.	A Duna felőli telek átírása Demjén nevére.
1818–1826.	Építkezés, a két telek egyesítése.
1827–1830.	Tényleges tulajdonos: Marczibányi Lajos.
1828. november 24.	A hátsó telek átírása Demjén nevére.
1830–1835.	Tényleges tulajdonos: Geiger Jakab, illetve özvegye.
1830. június 15.	Adásvételi szerződés. Telekátírás nem történt.
1835-től a XIX. század végéig	tényleges tulajdonosok Wagnes Sándor, Raics Mária, Raics Lujza (helyette 1839-től özv. Raicsné Birnstingl Katalin), illetve örököseik.
1835. december 20.	Szerződés-átruházás özv. Geigerné és Wagnerék között.
1837. március 14.	A szerződés-átruházás megerősítése Wagnerék és Marczibányi Lajos között.
1839–1840.	A Tigris szálló építése.
1842. május 6.	Az ingatlan átírása Marczibányi Lajos nevére Wagnerék nevére.
1900-tól	tulajdonos a triszeti cs. kir. privilegizált általános biztosító társulat. A szálloda megszűnik, az épületet bérházzá alakítják.

2. Építéstörténet

a) Az építés első periódusa

1818-ban Demjén a Szépítő Bizottmányhoz kéteemeletes ház Hild József által aláírt tervét nyújtotta be engedélyezésre; a terv a Duna felőli, 111. sz. telekre vonatkozott.¹⁶ Az építkezés el is kezdődött, tudjuk azonban, hogy az első években – amint azt egy 1820 körül készült térkép mutatja – a teleknek csak két különálló része volt beépítve,¹⁷ s az építkezés a földszint befejezésével 1819-ben abbamaradt. Demjén a Szépítő Bizottmány többszöri sürgetésére 1819. augusztus 8-án írásbeli kötelezettséget vállalt, hogy mihelyt körülményei engedik, a tervezett házat egy vagy két emelet magasságúra felépíti.¹⁸ A halogatásnak véleményünk szerint az volt az igazi oka, hogy Demjén szerette volna az építkezést a hétsó telekre is kiterjeszteni, 1819-ben azonban erről még szó sem lehetett, mivel az ott álló raktárépület elbontása csak 1820 májusában fejeződött be.¹⁹ A Tigris szálló későbbi teljes kiépítésének tervéből, mely 1839-ben a két telekből egyesített nagyméretű telekre készült, világosan kitűnik, hogy itt 1839 előtt is már a mai beépítésnek megfelelő, körülépített udvaros, földszintes ház állott, tehát 1819–1839 között az építkezés valóban kiterjedt a hátsó telekre is.²⁰ Azon feltevés mellett, hogy ez a kiterjesztés még Demjén tulajdonossága alatt történt, tehát Demjén szándéka volt s így oka lehetett az első telken elkezdett építkezés halogatásának, a következő érvek szólnak:

1. A már említett, 1820 körül készült térképről úgy tűnik, hogy az 1818-ban tervezett háznak éppen a bejárattal szemben levő, a két telek közös határvonalához támaszkodó traktusa volt az, amelynek építését Demjén még részben sem kezdte el; s az 1839-es terv sem utal arra, hogy ebből a traktusból bármi – akárcsak egyetlen pince-alapfal is – meglett volna.

2. Az épületben, mint a telek történeténél említettük, 1826-ban nyílt meg a Tigris vendégfogadó, a Tigris szálló elődje. A korabeli sajtóban megjelent hirdetés szerint „... találatnak benne alkalmatosan felkészített szobák, vagyon nagy udvara, tágos kotsiszínei, jó és tűz ellen bátorságos istállói, és egyéb megkívántató alkalmosságok ...”; mindez pedig, mivel az épület bizonyosan csak földszintes volt, sokkal inkább jelentheti a mindkét telekre kiterjedő, nagy alapterületű házat, mint az 1818-ban beadott terv szerinti épület földszinti részét, melyből a meg sem épült hátsó traktust még le is kellene számítanunk. Nagy alapterületű házra utal az az egykorú irat is, mely az épületet „ein geräumiges Haus”-nak nevezi.²¹

3. Az épület mai Mérleg utcai kapualját, illetve e kapualj eredeti terét fiókos, kosáráves dongaboltozat fedi, s a feltárás tanúsága szerint az utcára eredetileg kosáráves, vállpárkányos kapu nyílt. Ez a kapu- és kapualjtípus 1827 után szinte elképzelhetetlen, 1820-ban még esetleg lehetséges, sőt, ha okmányszerűen hiteles adat nem bizonyítaná, hogy az itt állott katonai raktárat csak 1819/20-ban bontották le, akkor a kaputípus alapján ezen épületrész keletkezését még korábbi időre kellene tennünk.

4. Semmiféle adat nem került elő arra vonatkozólag, hogy a Demjént követő tulajdonosok – Marczibányi Lajos és Geiger Jakab – építkeztek volna.

Az elmondottakat összefoglalva tehát az első építési periódus 1818–1826 közé tehető; a Duna felőli telken 1818-ban megindult építkezés 1820-ban vagy nem sokkal később kiterjedt a hátsó telekre is, azonban – egyelőre nem tudjuk, milyen okból – a földszinti rész befejezésével abbamaradt. 1826-ban földszintes formában, s biztosra vehetően a mai konfigurációban állott a ház, s így maradt egészen 1839-ig. Az 1826–1839 közötti idő történetéhez az elmondottakon kívül még két adatunk van: egy 1836-ból származó térkép az épületet már a mai konfigurációban mutatja;²² tudjuk továbbá, hogy az épület az 1838-as árvíz idején komolyabb károsodást nem szenvedett.²³

Építészeti jellemvonásairól igen keveset tudunk. A mai épület az említett régies kapun és kapualjon kívül semmi olyan részletet nem őrzött meg elődjéből – legalábbis jelenlegi ismereteink szerint – melyről bármi lényegeset leolvashatnánk; az 1818-as Hild-féle terv pedig, mivel építkezés közben a szokásosnál is komolyabb módosításoknak kellett történniük, szintén igen kevés támpontot ad. Megállapítható, hogy a tervhez képest nem változott a Duna felőli homlokzat tengely-száma, az alaprajzban a főlépcsőház elhelyezése, illetve helyének fenntartása a tervezett kiépítés számára. Hogy a terven látható architektúrából mi épült meg, arra esetleg falkutatás adhatna támpontot, feltéve azt a nem nagyon valószínű esetet, hogy az 1839-es és későbbi építkezések meghagytak valami nyomot erre vonatkozólag. Meg kell jegyeznünk, hogy a feltárt Mérleg utcai kapu régies formája és az 1818-as Hild-féle terv meglehetősen ellentmond egymásnak. Erre a jelenségre eddig ismert adataink nem adnak magyarázatot.²⁴

b) Az építkezés második periódusa

A ma is álló háromemeletes épületet, az akkori Pest legszebb szállodáját Wagner Sándorék építették 1839–40-ben a meglévő földszintes épület felhasználásával, Hild József terve alapján. A Szépítő Bizottmány anyagában őrzött Hild-féle tervek az irodalomban eddig is ismertek voltak; kutatásunk során azonban további gazdag terv- és iratanyag került elő, melynek ismeretében pontosabban és részletesebben tudjuk megvilágítani az építkezés menetét, s nemcsak magára az épületre, hanem a korszak építési szervezetére, szokásaira vonatkozólag is hasznos tanulságokat tudunk levonni. Előkerült egyrészt egy 1840-ben, még az építkezés idején lefolytatott vizsgálat iratanyaga s hozzá csatolva az épület engedélyezési tervsorozata. Ez a sorozat a Szépítő Bizottmány anyagában meglévő tervektől kisebb eltérések mellett abban különbözik, hogy több lapján szerepel az építési engedélyt hitelesítő pecsét és záradék, s ezeken a terveken találjuk meg Hild Józsefnek azokat a sajátkezű javításait, illetve kiegészítéseit, melyekre a Szépítő Bizottmány anyagában található, szintén Hildtől származó egyik irat hivatkozik.²⁵ – Másrészt gazdag terv- és iratanyag maradt fenn az épületben 1847-ben végzett, eddig nem ismert nagyszabású megerősítési munkákról, s ebből az anyagból elég pontosan megállapítható, hogy az 1839-es terv milyen módosításokkal került kivitelre.²⁶ – Végül említést érdemel az egyik fiatal segédmunkásnő halálos balesetéről szóló jelentés 1839-ből, mely akkor is, ha konkrét építési adatot nem tartalmazna, az építkezés hiteles krónikájához tartoznék.²⁷

A Wagner Sándor által aláírt építési kérelmet a kiküldött építési vizsgáló bizottság 1839. június 12-én kelt véleménye alapján 1839. június 16-én tárgyalta a Szépitő Bizottmány, s ezen a napon adta ki az építési engedélyt 1387. sz. alatt, többek között azzal a kikötéssel, hogy a szomszédos házaknak a II. emelet magasságáig álló tűzfalát csak leg-alább egy lábnyi vastag megrősítés felfalazása után szabad felhasználni.²⁸ Pár héttel később tárgyalta a Bizottmány Hild József sajátkezü beadványát, melyben az említett kikötés módosítását kérte, az általa javasolt pilléres-boltíves megoldás alapján; a kéréshez a Bizottmány az építőmester szigorú felelősségét hangsúlyozva hozzájárult.²⁹ A megindult építkezés jól haladt; az említett balesetről szóló jelentésből tudjuk, hogy az év októberében a homlokzati állvány már három emeletnyi magasságban állott.³⁰

A tervvel kapcsolatban Hild József szerzőségére nemcsak és nem is elsősorban a rajzon található aláírása a bizonyíték, hanem egyrészt említett beadványa, másrészt az 1840-es, alább részletezendő vizsgálat iratainak egyik utalása,³¹ legfőképpen pedig maga a terv, illetve a kész épület, mely — elsősorban az udvari oszlopsoros kialakításban — Hild nemes építőművészetének kétségtelen stílusjegyeit mutatja. Gazdag kiképzésű kapualjával, tágas, komoly térhatású lépcsőházával, az éttermi és kávéházi helyiségeknek a tervről is leolvasható igényes téralakításával az ilyen típusú épületek között a mesternek talán legjobb — s ma már egyetlen, aránylag épségben maradt — alkotása.³²

Kutatásunk során, az 1840-ben lefolytatott vizsgálat iratanyagából derült ki, hogy a kivitelezést a Szépitő Bizottmány előzetes tudta és engedélye nélkül Dankó József budai építőmester végezte, s így rögtön felmerült az a kérdés, vajon a kész épület kialakításában — mivel az a tervtől néhány vonatkozásban eltér — milyen szerepe lehetett.³³

A terv és a kész épület közötti fontosabb eltérések a következők:

1. A díszes, gazdag kapukiképzés, mely a tervrajzon egyáltalán nem szerepel. Eredetileg — amint egy Alt Rudolf rajza alapján 1850–1853 között készült könyvaton látható — a ma meglevő formánál is gazdagabb volt, s a kapu melletti két nyílástengelyre is kiterjedt.³⁴
2. A főlépcsőház hossz tengelye a terven a kapualjjal párhuzamos, s a lépcsőház a kapualjon végigmenve az udvar felől, 180 fokos fordulattal közelíthető meg. A kész épületen a kapualjból nyílik az arra merőleges hossz tengelyű lépcsőház, s így a két tér-egység kapcsolata sokkal organikusabb; ezen kívül a terven szereplő, a lépcsőházzal párhuzamos zsákutcaszerű folyosó elhagyásával, a lépcsőkaroknak ezáltal lehetővé vált megnyújtásával s az emeleti részeken az udvari folyosókkal való szerencsésebb kapcsolódással tágas, változatos térhatású lépcsőház jött létre, kis fokmagasságú, igen kényelmes lépcsővel.
3. Az előzőekkel ellentétben valószínűleg szegényebbé tette a belső architektúráját a földszintre tervezett kávéházi és éttermi helyiségek oszlopainak elhagyása, illetve számuk csökkentése; az elmaradt oszlopoknak a terv valószínűleg inkább téralakító és dekoratív, mint statikai szerepet szánt. Elhagyásuk okát egyelőre nem ismerjük.³⁵

A felsorolt változtatások közül az első kettő az épület architektúrájának jelentős gazdagodását eredményezte, s egyik sem olyan jellegű, mely a kivitel közben ötletszerűen elhatározható s könnyen megvalósítható lenne. Ezek a változtatások gondos építészi

mérlegelés eredményének látszanak, megvalósításukat feltehetőleg már a munkálatok legelső fázisában vagy még korábban elhatározták, s mind minőségüket, mind stílusjegyeiket tekintve sokkal inkább Hild, mint Dankó kezényomára vallanak. Ezekhez képest az oszlopok elhagyása sokkal kisebb jelentőségű, s a kivitel közben is könnyen megvalósítható. Mindezek alapján – bár Hild Józsefnek saját kijelentése szerint a kivitelre további befolyása nem volt³⁶ – Dankó szerepe nincs ellentétben azzal, hogy az épület szerzőségét változatlanul és egyértelműen Hild Józsefnek tulajdonítsuk.³⁷

Az épület a felsorolt eltérésektől eltekintve egészében a beadott terv szerint valósult meg. A földszinti tervváltozatok közül a korábbi épület Mérleg utcai kapualját keresztirányban kettéosztó variáció került kivitelre; ez világosan kiderül az 1847-ben végzett megerősítési munkálatokhoz készült földszinti alaprajzból. Noha a kapualjat nem tartották meg, valószínűnek látjuk, – az épület méreteiből s szálloda-jellegéből következően – hogy az udvarból a Mérleg utca felé több helyen is megvolt a kijárási lehetőség, ezek azonban az utcai homlokzaton nem kaptak a többi nyílásétól eltérő architektonikus kiképzést. A melléklépcsőház elhelyezése a tervnek megfelelően történt a keresztszárny magasságában az északi szárny középső részére; mai helyére századunk elején helyezték át.³⁸

Az új épülethez, mint említettük, felhasználták a meglévő földszintes házat, melynek falai a korábbi terv szerint több emelet terhének hordására készültek. Néhány vonatkozásban azonban nem feleltek meg az 1839-ben megjelent pestvárosi építési rendszabály előírásainak, lebontásukat és újraépítésüket a Wagnernak kiadott építési engedély mégsem írta elő.³⁹ Így pl. a meglévő pinceboltozatok vékonyabbak voltak az előírásosnál, s amikor az újonnan építendő udvari keresztaszárny alatt az egyik pincetér beboltozását a pallér a meglévők mintájára készítette el, s lebontására és újraépítésére nem volt hajlandó, az építési felügyelő szabályellenes kivitelezés miatt jelentést tett a Szépitő Bizottmányhoz. Ebből lett az a hosszadalmas, már többször említett vizsgálat 1840 nyarán, mely az építkezésnek 1840 tavaszára tervezett, amúgy is késésben levő befejezését tovább hátráltatta.⁴⁰ Igaz, hogy a pinceboltozatot már az első helyszíni szemle alapján is jóváhagyták, viszont ugyanezen szemlén veszélyesnek ítélt repedéseket észleltek a Mérleg utcai hátsó udvarrészen, a hosszanti szárnyak több mint tíz méter (5 öl 3 láb) fesztávú földszinti boltívén, mely a három emeletnyi folyosó oszlopsorának súlyát tartotta. Az ügy átkerült a városi tanácshoz, s újabb alapos szemlék és levélváltások után végül ezeket a boltozatokat is jóváhagyták.⁴¹ A szálloda ünnepélyes megnyitására azonban csak 1840. október 31-én került sor, s vendégeit ugyanez év november 1. napjától fogadta.⁴²

Az épület megerősítése 1847-ben

1846/47 telén a főfalakon mutatkozó repedések miatt oly sürgős megerősítési munkákat kellett végezni, elsősorban a pincében és a földszinten, hogy a Szépitő Bizottmány jóváhagyásának kikérésére csak utólagosan kerülhetett sor, amikor a megerősítések már részben elkészültek, Giuseppe Cassano irányításával. A Bizottmány utólag bekérte s jóváhagyta a terveket is, miközben a munkálatok tovább folytak. Cassano a terveket kísérő,

fontoskodó hangú de igen alapos és részletes beadványaiban pontról pontra leírja egyrészt a tervezett, illetve részben már megvalósult változtatásokat, másrészt az 1839/40-es építkezésnél elkövetett hibákat. E két beadványból világosan kitűnik, hogy a főfalak repedezését lényegében három okra lehetett visszavezetni, s ezek az okok részben igazolták az 1840-ben lefolyt vizsgálat idején felmerült aggodalmakat is.

1. Kimutatta Cassano néhány alapfal gyengeségét, illetve az előírtnál csekélyebb vastagságát.

2. Kitérnek a beadványból (ezt az eredeti terv és a Cassano rajzán látható megépült állapot is bizonyítja), hogy Hild túl sokat bízott a boltozatokra, s relatíve kevés harántfalat és alátámasztást alkalmazott, s igen sok esetben helyezte pinceboltozat vagy heveder fölé a három emeletnyi válaszfalak súlyát.

3. A kivitel során mindezt tetézte néhány pince-harántfal s a földszinti oszlopok elhagyása, s az egymás fölött elhelyezkedő falaknál nem mindig tartották be a felfelé arányosan csökkenő falvastagságra vonatkozó előírást.⁴³

Mindezek következtében a pincében harántfalak építésére és nyílások szűkítésére, illetve boltívek megerősítésére, a földszinti sarokteremben pillér- és hevedermegerősítésre, az udvaron az 1840-ben jóváhagyott tízméteres boltívek alátámasztására s több helyen falvastagításra, az emeleteken pedig bontásokra, illetve falvékonyításra volt szükség, s ezeken kívül még el kellett végezni a fölépcsőház pihenőit tartó szabályellenes faszervezetek vasszerkezettel való megerősítését, illetve kicserélését és kívülről az utcai sarokrész megerősítését. Utóbbira először a földszinttől a főpárkányig futó falpillér kialakítását tervezte Cassano, s ezt a főhomlokzat túlsó szélén azonos kiképzés egyensúlyozta volna. Ezt a megoldást azonban módosították, illetve helyette csak a sarokrészen s csak az I. emeleti könyöklőpárkány magasságáig alakították ki a meglévő architektúrát pontosan követő kiképzésű, mindkét oldalon két-két falpillért, azaz egy-egy ablaktengelyt magába foglaló megerősítő felfalazást. (Az ehhez készült tervrajz felmérés-értékűen mutatja a földszinti homlokzat eredeti kiképzését, s ez a tény a helyreállítás szempontjából a teljes és hiteles visszaalakítás lehetőségét jelenti.) A sarok-megerősítés a már említett múlt századi kőnyomaton jól látható; 1902-ben lebontották.⁴⁴

Ma is a Cassano által megerősített formában láthatók azonban a földszinti sarokterem középpillére és hevederei, s megvannak az udvari oszlopos architektúrához jól illeszkedő földszinti pillérek is, melyekkel a hátsó udvarban a földszinti boltíveket alátámasztották. Itt végzett munkája Cassanot jó érzékű építésznek mutatja; a repedezést valóban megállító változtatások az épület architektúráját nem szegényítették és nem harsogták túl, ahhoz harmonikusan, feltűnés nélkül illeszkedtek, s ez a tulajdonságuk a későbbi átalakításokkal összehasonlítva különösen értékelendő.⁴⁵

* * *

Az 1847-ben végzett megerősítés kiegészítette, pótolta a megelőző építkezés hiányait, biztosította az épület állapotát, stílusában tökéletesen illeszkedett az eredeti kiképzéshez; s ehhez hozzávéve az időbeli közelség tényét, indokoltnak látjuk az 1839/40-es kiépítést s az 1847-es munkálatokat egyetlen építési periódusnak tekinteni. Ez volt az épület

történetének második periódusa; ekkor alakult ki véglegesen klasszicizmuskori képe a század végéig működött Tigris szállónak. A későbbi építkezések, átalakítások tárgyalása előtt röviden ismertetjük az épületben működő vendégfogadó, illetve szálloda és kávéház történetét.

c) A Tigris szálló története

Mint említettük, a „Tigrishez” címzett vendégfogadó 1826-ban nyílt meg Demjén házában; első bérlője Fridrich Bauer volt. Arról nem tudunk, hogy Pesten korábban, másutt működött volna olyan fogadó, melyet a Bauer-féle „Tigris” elődjének tekinthetnénk.⁴⁶ A cégér kifüggesztésének engedélyezését a tanácstól 1826. január 23-án kérte a háztulajdonos, s június 2-án fizette be az engedélyért járó illetéket.⁴⁷ A fogadó további sorsáról az újjáépített szálloda megnyitásáig igen kevés adatunk van; az említett tulajdonosváltásokon kívül ismerjük 1837–1839 között bérlőjének, Pesoldt Józsefnek nevét, s valószínűnek tartjuk, hogy az ingatlant 1830-ban megvásárló Geiger Jakab és felesége szintén fogadós-vállalkozók voltak.⁴⁸ Biztosra vesszük továbbá, hogy a fogadó az 1826–1839 közötti időben folyamatosan működött.⁴⁹

A háromemeletesre kiépített új szálloda 1840. október 31-én hatalmas ünnepség keretében nyílt meg. Teljesen újjáalakították a kávéházat is; eredeti helyén, a földszinten, de korábbi állapotához képest lényegesen kibővítve, olvasó- és játékszobával, külön helyiségben levő kávékonyhával és teljesen új berendezéssel várta látogatóit. Az egykorú hírlapi tudósításokat a tervekkel összevetve képet kaphatunk a szálló belső beosztásáról. A sarokteremben elhelyezkedő kávéházi helyiséghez mindkét utcai front mentén egy kisebb terem kapcsolódott, s ezek egyike lehetett a leírásokban rendszerint külön kiemelt, üvegfallal elválasztott díszes olvasószoba (valószínűleg a mai Münnich Ferenc utcai oldalon). A Mérleg utcai szárny felől csatlakozott a kávéházhoz a konyha és a játszó-szoba, s innen lehetett a Mérleg utcai szárny közepén elhelyezett, az utca felől is megközelíthető T alaprajzú étterembe jutni.⁵⁰ Az udvari kereszt szárny emeleti részén ugyancsak étterem helyezkedett el, fölötte pedig „márvány-terasz”.⁵¹ Az emeleti étterem belső díszítését a leírások külön kiemelik, így pl. a Jelenkor humorizáló tudósítása: „A felső étterem főstményi olly gyönyörűk, hogy valóban minden művészarát kérti szeretné azon urakat, kik pipáiktól olly kevésbé tudnak megválni, mint lovaiktól a centaurusok, hogy legalább e szép termet ne undokítsák el rút bűzű füstökkel, hanem vonuljanak más szinte pompás terembe kéménykedni, e gyönyörű tündércsarnokot pedig engedjék hölgyeknek, s olly művelt férfiaknak, kik legalább evés közben elég szerények másoknak nem alkalmatlankodni bűdös pipájokkal, kiknek talán gyomruk is megrontja a fojtó dohányfüst. Valóban kár lenne e szép termet néhány hónapi dohányzással közönséges vendéglői barlanggá aljasítani. Azonban számos hazánkfia abban helyezi a magasztalt magyar szabadságot, hogy másnak büntetlenül lehetőségig nagy alkalmatlanságot és kárt szerezzen, s így hihetőleg siker nélkül maradand e jámbor ohajtás.”⁵² A festményeket Nüppnau András készítette.⁵³ – Az épület I. és II. emeletét a vendégszobák, a III. emeletet a háztulajdonos fényűző lakása foglalta el.⁵⁴ A földszinten a már említett helyiségeken kívül italtermés,

a hátsó udvari részeken és a kereszt szárnyban kocsiszínek és istállók helyezkedtek el, a kávéház alatti pincehelyiségben pedig a személyzet számára létesítettek italmérést.⁵⁵ A vendégek kényelmére a 130 szoba teljesen új bútorzatán kívül a „minden emeletben elhelyezett kutak”, a személyzet hívását a szobákból való kilépés nélkül lehetővé tevő elmés szerkezet, az udvarban a hátsó szárnyon elhelyezett ütő óra stb. szolgálták.⁵⁶

Az akkori pesti vendégfogadók és kávéházak tulajdonosai vendéglősi jogukat gyakran nem személyesen, hanem haszonbérletők útján gyakorolták, akik nem egyszer továbbadták a bérletet másodbérletőknek. A Tigris szállóban működő kávéház esetében is tudunk ilyen komplikált bérletviszonyokról. 1838-ban Tekusch Vilmos kapta meg a tanácstól a kávésjogot (a már említett Pesoldt József valószínűleg másodbérlető volt). Tekuschtól (feltehetőleg 1839-ben vagy 1840-ben) Wagner Sándor vette bérbé a jogot, nyilván azért, hogy mint az új épület tulajdonosa, saját elképzelése szerint adhassa tovább. Így kapta meg 1840-ben a szálloda bérletje, Hayder János a kávéház bérletét is, s ő 1842-ben Girczy Jánosnak adta át.⁵⁷ A későbbi bérletők közül csak néhánynak a nevét ismerjük. 1846-ban Littmann József kérte a tanácstól a kávésjog bérbevitelének engedélyét, de az ellene nyitott csőd lezáratlansága miatt kérését nem teljesítették,⁵⁸ ugyanebben az évben Lőrinczy József folyamodott hasonló kéréssel a tanácshoz,⁵⁹ s valószínűleg sikerrel, mert 1848-ban már ő (vagy fia) bérelte a Raics-örökösök kávésjogát.⁶⁰ A kávéház és a szálloda bérletje ritkán volt ugyanaz a személy; a rendelkezésünkre álló adatok alapján csak egy ilyen esetről tudunk (1840–1842: Hayder János).

Az ötvenes években megjelent pesti városleírások szinte kivétel nélkül említik a szállodát és a kávéházat, változatlanul mint a legelegánsabbak egyikét.⁶¹ Az épület, azaz a szálloda tulajdonosai a század végéig, mint említettük, a Raics-örökösök voltak, míg a kávéház bérletői gyakrabban változtak. A század utolsó éveiben a „Tigris” átvette a megszűnt „Európa” szálló nevét, s némileg modernizált formában működött tovább megszűnéséig.⁶²

d) Az épület további sorsa a szálloda megszűnése után

Az épületen, még mint szállodán a 19. század utolsó évtizedében tervezett átalakítások vagy nem voltak jelentősek,⁶³ vagy nem valósultak meg.⁶⁴ A legnagyobb szabású átalakítás – sajnos, megvalósult – tervei 1901-ből és 1902-ből származnak; az épület új tulajdonosa, a triszteti cs. kir. privilegizált általános biztosító társulat ekkor alakította bérházzá az épületet. Ennek során az utcai homlokzatokon erkélyeket helyeztek el (a Mérleg utcai homlokzaton egy két tengelyt, illetve két emeletet elfoglaló zárterkélyt is); a földszinten pedig pillérkiváltásokkal kapcsolt teljes homlokzatátalakítás történt. Az eredetileg három tengelyt átfogó kapuarchitektúrából csak közvetlenül a kaput keretező rész maradt meg, s a párkányokat is átalakították. A melléklépcsőházat az udvari szárnyak hátsó sarkába helyezték át, lebontották az udvari kereszt szárny emeleti részén a festményekkel díszített éttermet, s a hátsó, keleti szárnyra negyedik emeletet húztak. Ekkor készült a lift és a folyosóknak ma is meglévő beüvegezése. A belsőben átalakították az ajtókat, kicserélték – egy-két kivétellel – az összes ablakot. Ekkor kapcsolt-

ták a lakásokhoz az északi szárny udvari folyosóinak egy részét, szecessziós-empirizáló díszítésű falkiváltások segítségével, s ilyen díszű konzolokat és architrávokat kaptak a főlépcsőház emeleti pihenői is; stílusukat tekintve biztosra vehető, hogy az utcai homlokzatokon s a hátsó, keleti szárny udvari homlokzatán elhelyezett emblémák is ebből az időből származnak.⁶⁵ — Mindezekben a díszítőelemekben s az utcai homlokzat földszintjén alkalmazott hasonló jellegű ornamensekben az épület architektúrájának eredeti nemes gazdagságát megérző, de azt lényegében meg nem értő „stílusérzék” erőlködő megnyilvánulásait látjuk.

1914-ben kisebb átalakítások történtek a II. és III. emeleten,⁶⁶ 1937-ből födém-megerősítési munkákról tudunk.⁶⁷ 1945 után igen sok (külön-külön kis jelentőségű) lakásátalakítás és megosztás történt.⁶⁸

* * *

A többszöri részlet-átalakításokkal megváltoztatott s hosszú idő óta tatarozatlan épület meglehetősen elhanyagolt állapotban maradt ránk. Szerencse azonban, hogy az eredeti architektúra helyreállításához — részben meglévő építészeti tagozatok, részben régi tervek, ábrázolások, fényképek formájában — elegendő hiteles támpont áll rendelkezésünkre. Pesten a múlt század közepére — különösen a Lipótvárosban — páratlanul egységes városkép alakult ki, s a mai Lipótváros is őriz még néhány házsort, házcsoportot és utcaszakaszt, melyek képesek valamit felidézni az eredeti városkép hatásából, hangulatából. Épületünk mind a Münnich Ferenc utca, mind a Mérleg utca felőli nézetből ilyen városképi együttesnek tagja, s nemcsak a múlt században, hanem ma is a régi Nádor utca elejének egyik leghangsúlyosabb épülete, ha ez átalakítása és elhanyagolt külseje miatt talán kevésbé tűnik is szembe. Mivel eredeti környezetéből aránylag nagy számban maradtak meg ma műemléki védelemben részesülő s jórészt már felújított házak, szakszerű helyreállítás után szinte teljes mértékben visszanyerhetné eredeti — potenciálisan ma is meglévő — városképi súlyát.

Építészeti kvalitásai az átalakítások és az elhanyagoltság ellenére is szembetűnőek. A homlokzat a rendelkezésünkre álló támpontok alapján visszanyerhetné eredeti nyugodt harmóniáját és erős hangsúlyú, szép kapu-architektúráját; ma is megkapó szépségű udvarához hasonlóat már nem találunk Budapesten (a Váci u. 9. sz. ház ugyanilyen típusú udvara eredetileg is szerényebb kialakítású volt, s állapotát a későbbi átalakítások is erősen rontották). A Tigris szálló kapualjának és lépcsőházának térhatását tanulmányunk más helyén már érintettük.

Építészettörténeti értéke a Tigris szállónak egyrészt az, hogy Hild József művészetének az ilyen típusú épületek között egyik legjobb alkotása; másrészt az, hogy egy korszak jellegzetes városi épülettípusát testesíti meg, melynek saját korában egyik legreprezentatívabb (s napjainkban egyetlen viszonylag épen megmaradt) példája; végül, hogy építéstörténetével kapcsolatban szokatlanul gazdag és részletes forrásanyag került elő, s ez az épület közvetlen történetén túlmutató történeti értéket is jelent.

Művelődéstörténeti értéke összefügg épülettípus-voltával, egykorú rendeltetésével: mint eleve szállodának készült épület, mint üzleti vállalkozás tárgya és eszköze, mint előkelő gyűlekező hely stb. — a múlt századi rohamosan fejlődő Pest hétköznapijainak, gazdasági, társadalmi, művészeti életének beszédes tanúja.

Rövidítések

<i>Lyka</i>	<i>Lyka K.</i> : Magyar művészet 1800–1850. 3. kiadás. Budapest, é.n.
<i>Sz.B.</i>	Szépítő Bizottmány
TBM	Tanulmányok Budapest Múltjából
Tervtár	Budapest Főváros Tanácsa VB. Építészeti és Városrendezési Főosztály tervtára.

Ahol a gyűjteményi helyet nem nevezük meg, ott Budapest Főváros Levéltára pestvárosi anyagáról van szó.

Jegyzetek

1. A telektörténet során szükségszerűen érintenünk kell néhány építéstörténeti vonatkozást is; ezeket részletesen az Építéstörténet c. részben tárgyaljuk.
2. A Lipótváros kialakulására, Hild János és a Szépítő Bizottmány városrendezési tervei-re vonatkozólag vö. *Pásztor M.*: A százötvenéves Lipótváros. Budapest, 1940.; *dr. Preisich G.*: Budapest városépítésének története Buda visszavételétől a kiegyezésig. Budapest, 1960.
3. *Sz.B. 1673*. Helyszínrajz a tárgyalat környék régebbi és újabb háztelkeiről, 1816-ból.
4. *Sz.B. 1885*. Helyszínrajz a szóban forgó telkek árveréséhez. – A telekátírára vonatkozólag: *Telekátírási jegyzőkönyvek, 1818–1824*, p. 86. 1819. április 22-én kelt bejegyzés: „Eodem dato verlanget Herr *Paul v. Demény* den von der Königl. Verschönerungs-Comission untern 7 July 1817 mittelst öffentlicher Licitation erkauften, in der Neuen Stadt sub Plan No. 111. liegenden aus 296 □ bestehenden Haussgrund nachdeme von Seiten der Königl. Verschöner. Comission untern 16 April 1819 hiezu ??? Vorbehalt des Eigenthums-Rechtes die Schriftlichen Einwilligung ertheilt wurde, auf seinen Namen und seiner Ehegattin Frau *Catharina* geboh. Koor umzuschreiben . . .”
5. *Sz.B. 2112*.
6. *Dorffinger J. Andreas*: Wegweiser für die Fremde und Einheimische durch die königliche ungarische Freystadt Pesth . . . (Pest, 1827.) c. útmutatója szerint (94. old.) a Leopoldstadt 218. sz. telek tulajdonosa Demjén. Az ugyenezen évben, a szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent Adressbuch szerint már Marczibányi Lajos a tulajdonos (Adressbuch der königlichen Freystadt Pesth 1827, 216.).
7. *Telekátírási jegyzőkönyvek, 1825–1830*. 434–435. „Anno 1828 am 24ten Nov. verlanget H. *Paul v. Demien* den in der Leopold Stadt Wind und Waag Gasse unter der Pl. Nro. 427. Pop. No. 218. liegende aus 244 5/6 □ bestehende Haus Grund welchen Er in der den 7 July 1817 abgehaltenen Öffentlichen Licitation von der K. Verschönerungs Coon so zu sagen dieser Stadt um 4896 fl 40 Xr WW erkauft hat, auf seinen und seiner Frau Ehegattin *Catharina geb. Koor* Namen umzuschreiben Anno 1828 am 24ten Nov. fatiret H. *Paul v. Demien*, und dessen Ehegattin

Catharina geb. Koor das in der Leopold-Stadt Wind und Waaggasse ligende mit der No. Pop. 218 gezeichnete eigenthümliche Haus, dessen Gründe vor dem Hausbau, und zwar der unter der Pl. No. 111. liegende aus 296 □ bestehende Grund den 22ten April 1819, der unter der Pl. No. 427 liegende aus 244 5/6 □ bestehende Grund aber welche beyde Gründe jetzt vereint werden, untern nemlichen Dato auf ihre Namen umgeschrieben worden sind, dem Hoch-Edelgebohren H. *Ludwig Marczibányi* v. Puchó laut schriftlich Contract von 24 Nov. 828 um 85 000 fl W.W verkauft zu haben . . .”

8. Ezzel kapcsolatban ld. az Építéstörténet c. fejezetrészt.
9. *Tanácsi iratok, Rel. a. n. 2611.* Demjén kérvénye és a tanács engedélye a Tigris vendégfogadó cégérének felállítása ügyében (1826. jan. 23, illetve jan. 30.) A fogadó megnyitásának hirdetése a korabeli újságokban: Hazai s Külföldi Tudósítások, 1826 II. félesztendő, 240, 256 és 264. után; Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung, 1272. (1826. X. 5.)
10. Marczibányi Lajos kávéház-vállalkozásairól részletesen beszél *Bevilaqua-Borsody B. – Mazsáry B.*: Pest-Budai kávéházak Budapest, 1935. 1225. — Kutatásunk során előkerült egy ehhez kapcsolódó levéltári adat is: Marczibányi Lajos a Stáció u. 817–818. sz. házára kávésjogot kér a pesti tanácstól (*Tanácsi iratok, Int. a. n. 4814.*)
11. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 6923.* fol. 11/12. A Marczibányi Lajos és Geigerék közötti szerződés másolati példánya.
12. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 6923.* fol. 34/34. Raics Lajos lemondó nyilatkozata (1839. I. 14.)
13. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 6923.* fol. 19/20. Raics Sámuelné, Raics Mária és Wagner Sándor kérvénye a tanácshoz, a telekátírás ügyében, az ügy előzményeinek részletes leírásával:
 „Tekintetes Városi Tanács! Mindekutánna az ide ./. alatt csatolt N. M. Magyar Királyi Helytartó Tanácsi rendelet által a Ttes Tanácsnak tudtára adatott, hogy Ő Császári Királyi Apostoli Felsege alázatos kérésünk folytába, mely szerént a Tigris című Leopoldvárosi Marczibányi féle háznak nevünkre való átíratását, és a tulajdonos Marczibányi Lajos Ur által nekünk teendő örökbevallását egyszerű telekpénz fizetése mellett meg tétetni szorgalmaztuk, a fent tisztelt Helytartó Tanács által részünkre kedvezőleg tett rendeleteket tökéletesen helyben hagyni méltóztatott, ezen célunk elérése végett ide rekesztjük azon eredeti két rendbeli szerződéseket, mellyekből világosan ki derül, hogy Geiger Jakab és Erzsébet a fentebbi házat 1830^{dik} évi Junius 30^{dikán} 40 000 pengő forintokon meg vették ugyan, és ezen summából 16 000 pforintot le is fizettek, de a fennmaradt 24 000 pforint eránt a kötött szerződés még azért függőben maradt, mivel az eladó tulajdonos Ur magának a szerződés napjátul számlálendő 14 évekig a tulajdoni jogot fent tartani, és tsak ezen 14 évek mulva, s további 16 000 pengőforintok lefizetése után a bevallás meg tételére kényszeríthetni akarta; — ki derül továbbá, hogy Geiger Erzsébet férje halála után, félvén a felmondástul, s érezvén az elégtételre való tehetetlenségét, a fentebbi szerződést az elsőrendi alul írott leányának és a másodrendű alulírottak a kérdéses ház birtokával együtt 835 évi December 20^{dikán} át engedte, az engedményesek pedig,

miután ezen egyszerű s magában igen tökéletlen átruházáson kívül Geignertől, ki tulajdoni joggal nem bírt, egyebet nem nyerhettek, 837 évi Márczius 14^{dikén} a háztulajdonos Marczibányi Lajos Urral újabbi szerződésre léptek, mely szerint Marczibányi Ur az előbbeni szerződéstől el álván, s azt meg semmisítvén (a mit mutuo cointeressatum partium consensu kétségkívül tehetett) arra kötelezte magát, hogy a kérdéses a fent érintett 14 évek el telése előtt és egyenesen az engedményeseknek bevallani fogja, a mit mint a Tekintetes Tanács előtt tudva vagyon, már 2 évek előtt meg is akart tenni, de bevallása el nem fogadtatott, sőt az kívántatott, hogy a be vallás és átíratás először Geignertének, kinek ezt követelni sem joga, sem kötelessége nem vala, nevére, azután pedig az alul írottakra a kettős telek pénz fizetése mellett történjen, a mi bennünket felsőbb helyen teendő panaszra készítetett.

Ezen panaszos állapot tehát a fent előhozott legkegyelmesebb Királyi parancs által meg szüntetvén, ennek értelmébe kérjük a Tekintetes Városi Tanácsot, méltoztatná a Telekbírói hivatalt oda utasítani, hogy a többször érintett örökbevallás s nevünkre való átíratás a szerződésbeli 40/m pengő forintoktól járó telekpénz egyszerű le fizetése mellett valahára végbe vitessen.

Meg különböztetett tisztelettel maradván

A Tekintetes Városi Tanácsnak

Pesten November 8 841

alázatos szolgálja s szolgálói

özvegy Raics Sámuelné született

Birnstingl Katalin

Wagner Sándor és

Wagner Sándorné született Raics Mária"

A kérvényezett telekátírás 1842. V. 6-án történt meg. (*Telekátírási jegyzőkönyvek 1839–1844, p. 304.*)

14. Egy 1891-ben készült átalakítási terv felirata: „Raics és Wagner családnak III. emeletes szálloda, V. Nádor utca 708/5. sz.” Tervtár, 8205/1891.
15. Tervtár, 8391/1899–III. „Europa szálloda átalakítása” (a „Tigris” a XIX. század utolsó éveiben átvette a megszűnt Európa szálló nevét). – Budapesti czim- és lakjegyzék, Budapest, 1900. 62.: az épület tulajdonosa a triszeti cs. kir. általános biztosító társulat.
16. Sz.B. 2270. Építési kérelem (1818. VI. 18.), a bizottság szakvéleménye (1818. VII. 24.) és az építési engedély (1818. VIII. 2.), valamint 3 db tervlap: földszint és I. emeleti alaprajz, homlokzat.
17. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum Térképtára, G.I.h. 73.
18. Sz.B. 2627. fol 1. Paul Demjén kötelezvénye (1819. VIII. 8.) „Revers – Kraft welchen ich Endesgefertigter mich verpflichte, auf mein in der Windgasse sub No. 111. besitzendes Haus, welches ich aus Rücksicht, dass diese Gegend noch mit keinen erdeutlichen Gässen versehen ist, und vorzüglich wegen dermalen bedrängten Zeiten jetzt nur zu Ebener Erde (die Mauer jedoch zu mehreren Stöcken angetragen) aufgeführt habe; sobald diese Umstände einigermaßen gehoben sein dürften – einen oder auf zwey Stöcke zu setzen. – Pest, de 8ten Aug. 1819. – LS. Paul Demyen mp.”

19. Sz.B. 3099. fol. 4/5. Johann Lechner jelentése a Szépítő Bizottmányhoz a szóban forgó épületek bontásáról.
 20. Sz.B. 8051. A Tigris szálló kiépítésének terve 1839-ből. A rajzok szürke és fekete színnel, világosan megkülönböztethetően jelölik a meglévő és a leendő épületrészeket.
 21. Hazai s Külföldi Tudósítások, 1826. II. félesztendő, a 240, 256. és 264. utáni hirdetések között. — *Tanácsi iratok, Int.a.n. 2611.* fol. 2. Demjén már említett cégér-állítási kérelmének kivizsgálására kiküldött tanácsnok jelentése (1826. I. 29.): „... Herr Bittsteller in der Leopoldstadt in der Windgasse sub No. 218. ein durch ihn selbst erbautes geräimiges Haus . . . besitze.”
 22. Magántulajdonban; fotókópiája a FIMÜV Műemléki Osztályának tulajdonában (60020).
 23. A kávéház bérlőjének, Joseph Pesoldtnak hirdetése a „Der Spiegel” 1838. évi 31. számában (1838. IV. 17.) 248. „Gasthaus-Anzeige. (Pesth.) — *Joseph Pesoldt* macht hiemit der ergebenste Anzeige, dass sein Gasthof „zum Tiger” (in Pesth, Leopoldstadt, Windgasse), trotz der stürmischen Ereignisse dieser Tage, seiner soliden und festen Bauart wegen in besten Stande geblieben . . .”
 24. A Mérleg utcai kaput régies formája miatt nehéz lenne Hild József nevéhez kapcsolni; ugyanakkor nehéz elképzelni azt is, hogy az épület Duna felőli részét Hilddel, hátsó részét más mesterrel építtesse ugyanaz az építető. További adatok feltárásáig a kérdést nyitva kell hagynunk.
 25. A Szépítő Bizottmány anyagában (Sz.B. 8051.) 17 folio terv és irat található. Ezek a foliálás sorrendjében a következők:
 - 1/2. Wagner Sándor építési kérelme (dátum nélkül)
 - 3/4. Hild József magyarázata terveihez, a szomszédokkal közös tűzfalak megerősítésére és a csaposgerendák felfektetésére vonatkozólag (dátum nélkül: a Bizottmány 1839. VII. 7-én tárgyalta, 1596. sz. alatt)
 5. Az építési bizottság szakvéleménye (1839. VI. 12.) és a Szépítő Bizottmány határozata, illetve építési engedélye (1839. VI. 16., 1387. sz.)
 6. Az építési bizottság szakvéleménye (1839. VII. 6.) Hild József beadványával kapcsolatban, s a Szépítő Bizottmány határozata (1839. VII. 7., 1587. sz.)
 - 7–17. Tervek
 7. Homlokzatrajz
 8. Földszinti alaprajz
 9. I. emelet alaprajz
 10. Ugyanaz, igen kis eltéréssel
 11. III. emelet alaprajz
 12. Pince alaprajz
 14. Ugyanaz, mint a fol. 12, kisebb eltérésekkel
 15. Metszet a kapualjon át, a Mérleg utcával párhuzamosan
 16. Ugyanaz, mint a fol. 8, néhány eltéréssel
 17. A két szomszéd házzal közös tűzfal metszete
- Ezzel a terv- és iratanyaggal kapcsolatban a következő problémák merültek fel:
1. A tervanyag egy teljes és egy hiányos sorozatot tartalmaz. Egyetlen tervre sincs

ravezetve a Szépítő Bizottmány pecséttel hitelesített határozata, azaz az építési engedély, holott 1839-ben ez már régóta kialakult gyakorlat volt.

2. Hild József beadványában hivatkozik a terveken piros színnel tett javításokra, illetve kiegészítésekre, ezeknek viszont az itt található terveken nyoma sincs (így a beadvány szövege sem érthető világosan). Mivel ebben az időben az építési kérelem mellékleteként 3 sorozat tervet kellett beadni, s jóváhagyás után egy sorozatot visszacapott az építető, felmerült az a lehetőség, hogy a javításokat tartalmazó harmadik sorozat az építető birtokában volt, s logikus volt egyúttal arra gondolnunk, hogy ezeken a terveken szerepelt a Szépítő Bizottmány pecsétes záradéka, hiszen az építetőnek volt elsősorban szüksége arra, hogy az építési engedély hitelességét adott esetben okmányszerűen igazolni tudja.
3. Kérdés, hogy az itt található teljes és hiányos tervsorozat megfelelő lapjai között levő kisebb eltérések vajon másolói pontatlanságból adódnak-e, vagy eltérő elképzelések pontos rögzítése céljából készült tervváltozatokat jelentenek. A földszinti alaprajzoknál valószínűleg az utóbbi esetről van szó; a többi tervnél a kérdés nem volt eldönthető.

Ezekre a problémákra részben választ adott, s jelentősen gazdagította és kiegészítette a Szépítő Bizottmány anyagát az 1840-es vizsgálatnak a tanácsi iratokban (*Miss. a. n. 13021.*) található anyaga. Az iratokhoz csatolva előkerült egy majdnem teljes tervsorozat is (csak a két metszet hiányzik), s e tervek megfelelő lapjain megtalálhatók Hild piros színnel tett javításai. A hat lap közül egy – pecsét nélkül – az építési engedély szövegével, három pedig a Szépítő Bizottmány pecsétjével és jóváhagyó záradékával van ellátva, s a Szépítő Bizottmány anyagában őrzött tervekhez képest ezek is mutatnak kisebb eltéréseket.

A két helyen őrzött irat- és tervanyagot összegezve tehát a felvetődő problémák részben megoldódtak; néhány kérdés azonban nyitva maradt: A két tervanyag összegezéséből egy teljes, egy majdnem teljes és egy erősen hiányos sorozat adódik. A tanácsi iratok között található tervek következetlennek látszó záradékolása, úgy tűnik, nem jelent mást, mint ügykezelési rendetlenséget, s így ezt tekinthetjük az engedélyezési tervsorozatnak. Nem tudjuk azonban, hogy ez a sorozat a vizsgálat során az építetettől, illetve az építőmestertől került vissza a levéltárba, vagy pedig eredetileg (1839-től) a Szépítő Bizottmány anyagában őrizték, s onnan küldte át a Bizottmány a tanácsnak 1840-ben. Az előbbinek ellentmond a tervek jó állapota, az utóbbinak pedig az a tény, hogy a tanács és a Szépítő Bizottmány többszöri levélváltásában a tervekről nem esik szó.

A gazdag iratanyagra az építéstörténet ismertetésekor többször is hivatkozunk. Azokat az értékes adatokat és utalásokat azonban, amelyek az épület szorosán vett történetén túl a korszak építési szokásaira, szervezetére stb. vonatkozólag ezen iratokból kiolvashatók, dolgozatunk keretében részletes ismertetés helyett csak említeni tudjuk:

1. A pallér, a kivitelező építőmester, s a tervező építész személye, illetve feladatköre közötti átfedések, átmenetek;

2. Igen sok építési szakvélemény, részletes eseteleírás, pallérok és építőmesterek érvelése és magyarázkodása található az iratok között; ezekből elsősorban akkori építőmestereik még erősen tapasztalati alapon nyugvó építő-tudásába lehet részletes betekintést nyerni. (Az egyik szakvéleményt idézzük a 41. sz. jegyzetben.)
 3. A Szépítő Bizottmány engedélyező, ellenőrző és büntető funkcióinak ügymenete, kapcsolata a városi tanáccsal stb.
26. *Sz.B. 11659.* Az anyag részletes ismertetését ld. a 43. sz. jegyzetben.
 27. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 6961.*
 28. *Sz.B. 8051.,* fol. 5.
 29. *Sz.B. 8051.* fol. 3/4, 6.
 30. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 6961.* fol. 2. Joseph Hummel Stadthauptmann jelentése a bal-esetről (1839. XI. 2.) „Löblicher Magistrat! Die 23ten October 1. J. 1/2 1 Uhr Mittags ist Francisca Schmidt, Taglöhnerin aus Dalmatien gebürtig, 20 Jahre alt, RCath. ledig, von den 3ten Stock hohen Gerüste des in der Leopoldt Stadt, Wind Gasse, im Bau begriffenen Alexander v. Wagner'schen Hause herabgestürzt, und dem Bürger-spitale todt überbracht worden.“
 31. *Tanácsi iratok, Miss. a. n. 13021,* fol. 10/11. Kasselik Ferenc és Zitterbarth Mátyás jelentése a tanácshoz a megvizsgált építési szabálytalanságokról (1840. VII. 17.) „... so kann die Sicherheit dieser, laut durch die Wohl. Löbl. k. Verschönerung ratificirten Plan, durch den Ofner Herrn Baumeister Joseph Danko *nach Anweisung und Leitung des Herrn Joseph Hild k. Architecten* ausgeführten Säulengängen nicht mehr bezweifelt ...“
 32. Hasonló kiképzést találunk az egykori Hét választófejedelemhez címzett szálloda (V., Váci u. 9.) udvarában; ott azonban az oszlopsor csak a két szemben levő oldalon található meg, s egészében eredetileg is szerényebb kialakítású volt, s a későbbi átalakítások még igen sokat rontottak is rajta; így mai formájában semmiképpen sem versenyezhet a Tigris szálló udvarával.
 33. *Tanácsi iratok, Miss. a. n. 13021.* fol. 8/9. Egy szabálytalan pinceboltozat kivizsgálására kiküldött bizottság jelentése a Szépítő Bizottmányhoz (1840. VII. 3.). „Die Gefertige finden sich bei dieser Gelegenheit veranlasst anzuzeigen, dass dieser Bau nihct durch H. Architecten Joseph Hild, sondern durch den Ofner H. Baumeister Dankó ohne Vorwissen dieser K. Comission in accord genommen, und geführt werde, und somit die Bauverantwortlichkeit einen Ofner Bau Meister ohne eingelegten Revers treffen, und die in Ansuchung etwaiger Übertretungen Schwierigkeiten grösserer Art verursacht werden könnten; Gefertigte erbitten sich daher in diese Verfahren die weitere Weisung dieser K. Comission.“
 34. A könyvotat Alt Rudolf rajza alapján Sandmann készítette; megjelent a „Festői megtekintések Budáról és Pestről” 10. lapjaként (1850–1853 között).
 35. A kivitelre került állapot az 1847-es megerősítési munkálatokhoz készült tervrajzról állapítható meg (*Sz.B. 11659,* fol. 12); az a lehetőség, hogy az oszlopokat nem a kivitel során hagyták el, hanem 1840–47 között megszüntették, igen valószínűtlen. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a kávéházi sarokterem boltozata egykorú tudósítások szerint már 1840-ben is „egy oszlopon” nyugodott, azaz megfelelt az 1847-es rajzon látható állapotnak (Sürgöny, 1840. nov. 5.).

36. *Tanácsi iratok, Miss. a. n. 13021.* fol. 17/18. A tanács által kiküldött tanácsnok és a városi mérnök jelentése az építkezésen tapasztalt szabálytalanságokkal kapcsolatban (1840. VII. 18.). A kivitelezést végző budai építőmester jogi helyzetével kapcsolatban említi: „... H. Joseph Hild Architect erklärte: dass Er bei diesen Bau kein weitteren Einfluss genömen habe.”
37. Dankó József eddig ismert néhány pesti munkája önállóan, saját tervezésének tudott kisebb bérház; más mester tervének kivitelezőjeként való működéséről épületeink esetében tudunk először. Munkásságára vonatkozólag ld. *Zakariás G. S.*: Adatok Buda építészetéhez a XIX. század első felében. TBM 12 (1957) 302–303. és *Bibó I.*: Klasszicista épületegyüttes a Belvárosban. TBM 19 (1972) 221–238.
38. Rados Jenő Hild Józsefről szóló monográfiájában tévesen említi, hogy a melléklépcső az eredeti terv kivitele során került a telek hátsó sarkára. Az 1901-ben készült átalakítási terven világosan látható a megszüntetendő eredeti és az újonnan kialakítani kívánt jelenlegi melléklépcső, az előbbin „lebontandó lépcső” rájegyzéssel. (*Rados J.*: Hild József, Pest nagy építőjének életműve, Budapest, 1958, 122, és Tervtár 62367/901–III.)
39. Ennek véleményünk szerint két oka lehetett: vagy az, hogy az eltéréseket jelentékteleneknek ítélték, vagy az, hogy még nem volt kialakult gyakorlat arra vonatkozólag, hogy meglevő épületrész továbbépítése esetén hogyan alkalmazzák a frissen megjelent rendszabály előírásait.
40. A vizsgálat iratai a már többször idézett tanácsi anyagban találhatóak (*Miss. a. n. 13021.*).
— Az építkezés tervezett befejezésére vonatkozólag: Rajzolatok, 1839, I. 16. A pesti vendégfogadók ismertetése után írja: „Mind ezen vendégházaknál a jövő tavaszra egy sokkal nagyobb szerű s pompásabb vendégház építése van czélba. Pest legszebb s legpompásabb részében, a Leopold városban, szél utczában, közel a Dunához s az építendő hídhöz, a „tigris” vendégfogadó tulajdonosai a tigrisből egy oroszlanyi nagyságú vendégfogadót szándékoznak építeni.”
41. *Tanácsi iratok, Miss. a. n. 13021.* A tanács által vizsgálatra kiküldött Kasselik Ferenc és Zitterbarth Mátyás építőmesterek jelentése (1840. VII. 17.)
„Löblicher Magistrat! In Bezug der Neubau des Sr Wohlgeboren Herrn Alexander von Wagner in der Wind-gasse im Hause zum Tiger genant, haben Gefertigte zu erklären: dass die Einwölbung im Hofe rechts, gegen die Bauordnung seye, weil selbe nur auf einer halben Schuh gemacht wurde, da indess der Raum zu klein ist, wo diese Wölbung angebracht wurde, und ihrer Traglast unter einer Wagen Remisse hielängliche Sicherheit leistet; so kann selbes auch für die Zukunft um so mehr belassen werden, weil bishero ähnliche Flächenräume stets nur auf einen halben Schuh mit theilweiser Gurten haltbar eingewölbt wurden — und bis gegenwärtig bestehen.
Was den 5 Klafter 3 Schuh langen Bogen im Hofe lings anbelangt: auf welchen die 3. Stockwerke 12 Massive Sainen ruhen, und der übrigens sehr kühn ausgeführt ist, wobei man für die Zukunft ein Unglück besorgen zu müssen glaubt, haben wir unsere Ansicht dahin auszusprechen: dass jede ähnliche Spannung in so lange bis sämtliches Mauerwerk ausgetroknet ist, etwas nachgeben und dabei kleine Risse erzeugen muss — da indess hier bereits die nühigen Vorsichts massregeln vor 3 Monathe an-

gewendet, auch ein besseres Wiederlager hergestellt wurde; und seit dieser Zeit keine neuere Sprünge zeugten, so kann die Sicherheit dieser laut durch die Wohl. Löbl. k. Verschönerung ratificirten Plan, durch den Ofner Herrn Baumeister Joseph Danko nach Anweisung und Leitung des Herrn Joseph Hild k. Architecten ausgeführten Säulengängen nicht mehr bezweifelt, und die gänzliche Vollendung des Baues unseres Erachten gemäss, ohne aller Gefahr bewerkstelliget werden, — Pesth, den 17ten Juli 1840. Franz Kasselik bürgl. Baumeister, MZitterbarth Baumeister"

A tanács magáévé tette az építőmesterek véleményét, és javaslatukat 1840. július 22-én, 7952. sz. alatt határozatban fogadta el, s ezt még aznap kelt átiratban közölte a Szépítő Bizottmánnyal (Uo., fol. 19/20.).

42. A szálloda megnyitásáról az egykorú folyóiratok, illetve hírlapok — többnyire igen részletes tudósítás keretében — szinte kivétel nélkül beszámoltak, s többször is közölték a megnyitás előzetes hirdetését. Részletesebben hivatkozunk e tudósításokra a szálloda és a kávéház ismertetésénél. A bibliográfiai adatok az irodalomjegyzékben találhatók.
43. Sz.B. 11659. — 6 folio terv, 14 folio irat. Az iratok időrendben, a tervek a foliálás sorrendjében a következők:
- fol. 7/8. Cassano részletes leírása az elvégzett és részben még elvégzendő munkákról, a tervek mielőbbi benyújtásának ígéretével; jóváhagyás, illetve utólagos építési engedély kérése. (1847. I. 15.)
 - 5/6. Cassano feljegyzése, mely szerint az I. emeleti lépcsőházi pihenőn végzett „plumpe Reparatur” nem az ő munkája (1847. I. 15.)
 - 4. Az építési bizottság jelentése (1847. I. 20.)
 - 2/10. Fromhold Károlynak, az épület gondnokának folyamodása a Szépítő Bizottmányhoz, melyben újabb vizsgálatot kér a munkálatok elkerülhetetlen és sürgős szükségességének megállapítása céljából, hogy ezt a háztulajdonosok előtt is igazolni tudja (1847. I. 29.)
 - 17/18. Cassano feljegyzése az 1839/40-es építkezéskor történt szabálytalanságokról (1847. II. 1.)
 - 1/20. A Fromhold kérésére kiküldött bizottság jelentése (1847. II. 4.)
 - 19. Az építési bizottság bírálata és építési engedély az utcai homlokzatsarok és a lépcsőházi pihenők megerősítéséhez (1847. III. 12.)

Tervek:

- 11, 12, 13. Pince, földszint és I. emelet alaprajza. — Mindegyikre ráragasztva pausz-másolatban az 1839-es Hild-féle tervsorozat megfelelő lapja. A Cassano-féle tervek a meglévő falakat feketével, a megerősítés során készült, illetve készülendő új falakat pirossal jelölik.
- 14. A lépcső három alsó szintjének alaprajza, metszete, valamint a sarokmegerősítés módosított terve
- 15. Ugyanaz, pausz-másolatban
- 16. A sarokterem középpillérének megerősítése, az udvari boltívek alátámasztása és az utcai sarokmegerősítés első változata.

Érdekessége miatt teljes terjedelmében idézzük Cassano feljegyzését az 1839/40-es építkezés szabálytalanságairól:

„Technische Anmerkungen des Gefertigten über die gegen die allgemeine Bau-Ordnung für diese königl. freistadt vom Jahre 1839 ausgeführten Gebäude des Hotel zum Tiger nebst betreffenden Plänen. — Die auf ebenerwähnten Plänen schwarz bezeichneten Mauerwerke, sind die vom Baumeister Danko aufgeführten trotz § 12. obiger Bauordnung, ist das besagte Gebäude augenfällig *nicht nach den genehmigten Baurissen* — wie aus den beifolgenden bestätigten Copien (den Bau-Inspicienten Hrn Waitzenbauer) vom Original-Plan, welcher in Archiv der löbl. Verschönerungs-Comission deponirt ist — *ausgeführt worden.* —

Nach § 17. und respective 23 derselben Bau-Ordnung, hätten die Gränzmauern im untere Geschosse, wenigstens 2 Schuh betragen sollen, was jedoch nur mit 18 Zoll ausgeführt wurde. —

Die Stärke der Hauptmauern hätte Vermöge des 19ten § wenigstens 4 Schuh dicke betragen sollen, während dieselbe nur aus 3 1/2 Schuh besteht. —

Vermöge § 21., hätte die Gassenfront- und Mittelmauern des Kellers (zur *gleichförmigen Vertheilung des Druckes:*) in gleicher Dicke und mit Communications-Oeffnungen, die höchstens 6 Schuh betragen können, ausgeführt werden sollen, welches jedoch nicht beobachtet wurde, indem die Oeffnungen über die besagten Dimensionen ersichtlich sind; die nun alle zugemauert werden, welches in der That, bereits mit der Mehrheit geschehen ist. —

Laut § 28. sollte das Ebenerdige Geschoss des Gebäudes, *durchaus* eingewölbt seyn, dennoch in der Wohnung des Caffesieders ganz Vorschriftenwidrig, mit Toppelbäumen ausgeführt wurde.

Vermöge § 29 besagter Bauordnung, sollten die Stiegen bis unter das Dach, von Stein seyn (wie es überdiess im genehmigten Baurisse angedeutet war:) trotz dem allen, sind aber die Ruheplätze, mittelst *hölzernen Rosten* ausgeführt worden, und erheischen eine zweckmässige Abänderung um etwaiger Gefar vorbeugen. — Laut oberwähnten, und in den von der löbl. Verschönerungs-Comission seiner Zeit genehmigten Plan, waren zur erhaltung der 3 1/2 dicken Mittelmauern obere Kaffeohaus, 6 Säulen bestimmt; trotz dem aber bei der Ausführung des Baues, wie ersichtlich, nur 2 Pfeiler angebracht, welche zur Trägfaltigkeit der ganzen Last, nach den Regeln der Statik *nicht hielänglich sind*, — indem die letztere Pfeiler mit einzig 18 Zoll breiten Gurten *verdammt sind*, nur 42 Zoll dicke überaus schwere Mauer tragen zu müssen; woraus die äusserst nachtheilige Wirkung entsteht, dass die Facade-Mauer, besonders gegen das Eck das Gebäudes, eine äusserst übermässige Last, in diagonalen Richtung ertragen muss; welchen Übelstände durch einen entsprechenden Eckpfeiler dringlich ist abzuhefen. —

Die im 2ten Hof ersichtlichen beiden Hauptgurten, so flach, und doch mit so grosse Spannweite, überdiess mit der enormen Last, grosser Säulen der 3 Stöcken, Gänge und des Dachstuhles, geschwert, so dass dieselben ebenfalls dringlich einer zweckmässigen Unterstützung bedürfen. — Der gehorsamst Gefertigte, schliesst mit der Bemerkung, dass die rothe Farbe im beiliegenden Plan, die wichtigen Unterbau- und Re-

paratur-Arbeiten im Hotel zum Tiger, welche unumgänglich nothwendig sind, andeutet; ohne welche besagtes Gebäude, bei der mindesten Erderschütterung einstürzen hätte müssen. — Pest, am 1ten februar 1847. — Giuseppe Cassano Architect, Maurermeister.“

44. A lebontást mutató terv: Tervtár, 1902–2345 t.sz./III.
45. Cassano személyére és munkásságára vonatkozólag: *Szendrei–Szentiványi: Magyar képzőművészek lexikona*, Budapest, 1915. 299–300. — *Lyka* 392, 451–452, 462.
46. A fogadó megnyitásának hirdetése: Hazai s Külföldi Tudósítások, 1826. II. félesztendő, a 240, 256, 274, 376. és 384. után található hirdetések között; Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung, 1826, p. 1272. — A Színház téren (mai Vörösmarty tér) levő „Három Tigrishez” címzett fogadó nem azonos az általunk tárgyalttal, illetve nem elődje annak, mert 1826 után is fennállott (Tekusch: *Der Fremde in Pesth*. Pesth, 1833, 16. „Traiteurs: . . . die drei Tiger am Theaterplatz . . .”; 17. „. . . in der Windgasse ladet der gezähmte Tiger den Reisenden zum Frühstück ein . . .”)
47. *Tanácsi iratok, Rel. a. n. 2611.*
48. Pesoldt József nevét a Pesther und Ofner Wegweiser-Kalender 1837–1839. évi kötetéből ismerjük (1837. 104.; 1838. 112.; 1839. 115, 117.). — Geigerekre vonatkozólag a Sürgöny 1840. évfolyamának 37. számában megjelent, az újjáépített szállodát ismertető tudósítás egyik utalásából következtetünk: „E vendéggalota haszonbérelője Hayder úr, egy fiatal, fáradatlan, munkás, megelőző viseletű férfiú, neje pedig, előbbi férjéről Geigerné, nevéből elég ismeretes, mint a leggondosabb, legjobb vendéglőné . . .”
49. Az említett időszakban több városleírás, ismertetés, útmutató jelent meg, s ezekben — ha a kávéházakról, vendéglőről is szó van — mindig említik a „Tigris”-t. Részletes felsorolásukat ld. az irodalomjegyzékben.
50. Sürgöny, 1840, 37. szám 145.
51. Uo, és Pesther Tageblatt, 1840, 961.
52. Jelenkor, 1840, 357.
53. Pesther Tageblatt, 1840, 961. „Sobald man auf der marmornen, breiten Haupttreppe . . . in das erste Stockwerk gelangt, nimmt der mit Marmorsäulen und geschmackvollen von Hrn. Nüppnau verfertigten Deckenmalereien gezierte Speisesaal, und die über demselben befindliche Marmorterrasse . . .” — Nüppnau személyéről annyit tudunk, hogy a 40-es években több pesti szálloda, kávéház és cukrászda belső kifestését végezte. *Lyka K.: Magyar művészet 1800–1850*. 3. kiadás, Budapest, é.n. 491.
54. Pesther Tageblatt, 1840. 961.
55. Uo.
56. Mindezen kényelmi berendezéseket említi a vendéglői, illetve szálloda bérelőjének, Hayder Jánosnak hirdetése (*Hírnök*, 1840. november 5.); a hírlapi ismertetések pedig többször is részletesen leírják mind az órát, mind a hívó-rendszert (Pesther Tageblatt, 1840. 961, Sürgöny, 1840. 37. sz., 145.).
57. A kávésjogot ebben az időben személyre szólóan adták ki; korábban szokásban volt a kávésjognak épülethez kötött gyakorlása, s ezt a jogot az épület tulajdonosa — valószínűleg a tanács megkérdezése nélkül — bárkinek bérbe adhatta. A Tigris szállóval

kapcsolatban előkerült adatok arra engednek következtetni, hogy a kétféle jogforma ebben az időben még erősen keveredett, illetve szokásban volt a személyre szólóan kiadott kávésjog bérbeadása is, melyet egy 1841-ben kelt királyi rendelet végül is megtiltott. Erre hivatkozva rendelte el a tanács a Tigris szállóban működő kávéház bezárását, szabálytalannak minősítve a bérletviszonyt. A helytartótanács azonban ellenkező értelmű döntést hozott: mivel a bérleti szerződést jóhiszeműen, s a királyi rendelet kihirdetése előtt kötötték, a kítűzött határnapig érvényben maradhat. (*Tanácsi iratok, Int. a. n. 8421.*)

58. *Tanácsi iratok, Rel. a. n. 12164.*

59. *Tanácsi iratok, Int. a. n. 13396.*

60. Buda-Pesti utasító . . . 1848 szökő évre. Kiadja Blaskovits Sándor; Pest, 1848, 158. a kávéházak felsorolásában: „Raics Sámuel örök. — Haszonb. Lőrinczy János, szélu., a tirish.” (a haszonbérelő keresztnevének eltérése tévedés lehet).

61. Ld. az irodalomjegyzékben felsorolt városleírásokat, útmutatókat. Kiemeljük Karl Müller verses, humoros városleírásából a Tigris szállodára vonatkozó szakaszt:

„Beim 'Tiger' sieht man sonderbar

Wie zahm die Leute essen;

Humor ist hier in Permanenz

D'rauf hätt' ich bald vergessen.”

(*K. Müller: Pest, wie es lebt und leibt. Eine treue humoristisch-topographische Biographie in Versen. II. Auflage: Pest, 1855, 125.*)

62. *Edvi Illés A.: Budapest műszaki útmutatója. Budapest, 1896. 214.* „A Duna-rakpartok közvetlen szomszédságában áll . . . a Nádor utcában . . . a volt *Tigris* szálló, melyet a Ferenc József téren megszűnt *Európa* szálló óta ugyancsak Európa szállónak neveztek el és a modern követelményeknek megfelelően alakítottak át.”

63. Kisebb átalakítások, illetve toldások terveit ismerjük 1890, 1891 és 1895-től (Tervtár).

64. 1899-ben a teljes épületre kiterjedő átalakítást terveznek (Tervtár, 8391/1899—III.), ez azonban feltehetőleg nem valósult meg, mert a szálloda 1900-ra megszűnt, s az új tulajdonosnak más szándéka volt az épülettel.

65. Tervtár, 62367/1901—III, 1902—2345 t.sz./III, 62922/1902—III. — A hátsó, keleti szárny első látásra vegyes falazásúnak, tehát korábbiak tűnik. Az idézett 2345. sz. 1902-es tervből azonban egyértelműen megállapítható, hogy akkor, 1902-ben épült, s a falazatban látható kövek valószínűleg az eredeti III. emeleti főpárkány függőlemezének darabjai. — A liftre és a folyosók beüvegezésére vonatkozólag az épület legrégebbi lakójának, dr. Schmidt Jenőnek közlésére támaszkodtam, akinek édesapja, mint a trieszti biztosító társulat budapesti részlegének igazgatója, az átalakítások építtetője volt, s a család a munkálatok befejezésekor költözött az épület III. emeletén levő lakásba. Dr. Schmidt Jenő közlése szerint a lift akkor már működött.

66. Tervtár, 20264/1914—V. ker.

67. Uo, 303452/1937—III.

68. Uo. Több lakásmegosztási, átalakítási, raktárleválasztási terv.

A Tigris szállóra vonatkozó egykorú nyomtatott források jegyzéke

- Hazai és Külföldi Tudósítások, 1826. II. félesztendő, a 240, 256, 264, 376. és 384. oldal utáni hirdetésekben.
- Vereignigte Ofner und Pesther Zeitung, 1826, p. 1272.
- Dorffinger J. Andreas*: Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königliche ungarische Freystadt Pest . . . Pest, 1827, Trattner. — p. 94. 419.
- Adressbuch der königlichen Freystadt Pesth 1827. Pest (1827) M. Trattner. — p. 216.
- Rasselsperger, Franz*: Poststrassenbuch, oder: Wegweiser durch Europa . . . Wien, 1831. — p. 133.
- Patacsich József*: Szabad Királyi Pest városának leírása. Pest, 1831. — p. 62.
- Tekusch, Wilhelm*: Der Fremde in Pesth. Pest, 1833. — p. 17.
- Közhasznú Honni Vezér, 1834. — p. 120.
- Pesther und Ofner Wegweiser-Kalender . . . 1837—1854. Pest, Beimel—Bagó (1836—1853) — Mindegyik kötetében Kaffeehäuser és Gasthäuser cím alatt.
- Gemälde von Pesth und Ofen mit ihren Umgebungen. Pest, 1837. G. Kilian. 115—116.
- Der Spiegel, 1838, 248.
- Rajzolatok, 1839, I. p. 16.
- Hasznos mulatságok, 1840, II. félév, 59—60.
- Hírnök, 1840, 89. és 90. száma
- Jelenkor, 1840, 90. szám, 357.
- Nemzeti újság, 1840, 361.
- Pesther Tageblatt, 1840, 961. és Beil, 362.
- Der Spiegel, 1840, 716, 724.
- Sürgöny, 1840, 145.
- Kohl, J. G.*: Reise in Ungarn. Dresden und Leipzig, 1842. 280.
- Richter, Wilhelm*: Wanderungen in Ungarn und unter seinen Bewohnern. Berlin, 1844. 22.
- Feldmann, G. L.*: Pest und Ofen. Leipzig und Pest, 1844. 131.
- Fremdenführer durch Pesth und Ofen. Pest, 1844. Kilian, 3. Ausgabe. 115—116.
- Wohlfeilster und zuverlässigster Fremdenführer durch Pest und Ofen. Pest, 1847. 115—116.
- Buda Pesti Utasító . . . 1848 szökő évre. Első év. Kiadja Blaskovits Sándor. Pest, 1848. 158.
- Pest szabad kir. város házjegyzéke — Häuserschema der kön. fr. Stadt Pesth 1848. Pest, 1848. 42.
- Hartleben's historisch-romantischer Polyglotte-Führer durch die Städte Pest und Ofen. Pest, 1852. 6, 28, 134.
- Pesther Häuser-Schema. Pest, 1852-től, Landerer és Heckenast. — Mindegyik kötetben városrész, utcanév és házsám szerint (Leopoldstadt, Palatingasse, 4/213.).
- Haeuffler, J. V.*: Buda-Pest, Historisch-topographische Skizzen . . . Pest, 1854, Emich. 230.
- Feldmann's Wegweiser durch Pest und Ofen (Zweite Auflage von J. C. Seiz) Pest, 1855. 177.

- Müller, Karl:* Pest wie es lebt und leibt. Eine treue humoristisch-topographische Biographie in Versen. II. Auflage, Pest, 1855. 124, 136.
- Feldmann's Wegweiser durch Pest und Ofen. (Dritte Auflage: dr. Joh. Christ. Seiz) Pest, 1859. 177.
- Hunfalvy, Johann:* Pesth und Ofen nebst Umgegend. Pest, 1859. 170.
- Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1859–1868. Pest, 1859-től 1868-ig. — Mindegyik kötetben a Häuserschema és a Handels und Gewerbs-Adressenbuch megfelelő helyén.
- Gettinger, Theodor:* Ungarns Hauptstädte . . . Pest, 1866. 11.
- Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr 1867–1881. Herausgegeben von Gebrüder Pollak (később: Gebrüder Légrády). Pest, 1866-től. — Mindegyik kötetben: Häuser-Schema, Gasthöfe, Kaffeehaus-Inhaber cím alatt.
- Budapest főváros dunabalparti (volt pesti) részén megállapított új és régi helyrajzi és házszámok mutatókönyve. Szerk. a Fővárosi Mérnöki Hivatal Földmérési Szakosztálya. Budapest, 1879. 42.
- Budapesti cím- és lakjegyzék a bejelentési hivatal hiteles adatai alapján (1880-tól). — Budapest, 1880-tól, Franklin-társulat. — Mindegyik kötetben a Ház- és telekjegyzék, Kávésok, Szállodák stb. cím alatt.
- Edvi Illés Aladár:* Budapest műszaki útmutatója. Budapest, 1896. (Magyar Mérnök és Építész Egylet kiadása) 214.

ISTVÁN BIBÓ

GESCHICHTE DES EINSTIGEN HOTELS „ZUM TIGER“

Die Studie behandelt die Geschichte eines bedeutenden Budapester Baudenkmals — in erster Linie dessen Baugeschichte — aufgrund zeitgenössischer schriftlicher und gedruckter Quellen. Das gewesene Hotel „Zum Tiger“ wurde 1839/40 im V. Bezirk, Münnich-Ferenc-Gasse 5, nach den Plänen von József Hild, unter Benützung eines unfertigen Baus in klassizistischem Stil erbaut. Der Gasthof selbst nahm schon 1826 im früheren ebenerdigen Gebäude den Betrieb auf, das in den Jahren 1839/40 zu einem dreistöckigen, neuen Luxushotel umgestaltet wurde, im Parterre mit einem völlig neu eingerichteten, geräumigen Kaffeehaus; im ersten Stock befand sich ein mit Wandmalereien geschmückter Speisesaal. Das wegen seines Restaurants und Kaffeehauses berühmte Hotel, das im Fremdenverkehr und im gesellschaftlichen Leben von Pest eine bedeutende Rolle gespielt hat, war 60 Jahre in Betrieb; die Interieure fielen leider den späteren Umbauten zum Opfer. In den Jahren 1901/02 wurde es zu einem Mietshaus umgebaut, im Parterre wurde eine neue Fassade ausgestaltet, in den Stockwerken brachte man Bal-

kone an. Der hintere Flügel erhielt ein viertes Stockwerk, die Säulengänge wurden ver-
glast. Nach 1945 führte man mehrere kleinere Wohnungsänderungen und -abtrennungen
durch.

Aufgrund der vorgefundenen Quellen (zeitgenössische Entwürfe, Darstellungen und
alte Fotos) könnte das Gebäude zum Großteil in einer ursprünglichen Form wiederher-
gestellt werden; wegen seines vernachlässigten Zustandes wäre seine Restaurierung als
Baudenkmal dringend erforderlich.

Abbildungen

- Abb. 1. Das Hotel „Zum Tiger“ um 1850 (Zeichnung: Rudolf Alt, Lithographie:
Sandmann)
- Abb. 2. Lageplan von 1816.
- Abb. 3. Lageplan zur Versteigerung am 7. Juli 1817
- Abb. 4. Entwurf József Hilds von 1818: Fassade
- Abb. 5. Entwurf József Hilds von 1818: Grundriß des Erdgeschosses
- Abb. 6. Entwurf József Hilds von 1818: Grundriß des Stockwerkes
- Abb. 7. Stadtplandetail, um 1820
- Abb. 8. Stadtplandetail aus dem Jahr 1836
- Abb. 9. Entwurf József Hilds von 1839: Fassade
- Abb. 10. Entwurf József Hilds von 1839: Keller
- Abb. 11. Entwurf József Hilds von 1839: Erdgeschoß
- Abb. 12. Entwurf József Hilds von 1839: I. Stock
- Abb. 13. Entwurf József Hilds von 1839: II. Stock
- Abb. 14. Entwurf József Hilds von 1839: III. Stock
- Abb. 15. Zeitgenössischer Zeitungsbericht über die Eröffnung des Hotels „Zum Tiger“
(Hírnök, 5. November 1840)
- Abb. 16. Eingehende Beschreibung des Hotels „Zum Tiger“ (Sürgöny, 5. November
1840)
- Abb. 17. Beschreibung des Hotel-Restaurants (Jelenkor, 7. November 1840)
- Abb. 18. Verstärkungsplan von Cassano: Keller
- Abb. 19. Verstärkungsplan von Cassano: Erdgeschoß
- Abb. 20. Verstärkungsplan von Cassano: I. Stock
- Abb. 21. Verstärkungsplan von Cassano: Details der Fassade und des Inneren
- Abb. 22. Verstärkungsplan von Cassano: Haupttreppenhaus und geänderte Straßen-
fassade
- Abb. 23. Verstärkungsplan von Cassano: Detail, Eckteil der Straßenfassade
- Abb. 24. Ansicht des Gebäudes um 1953 (Magyar Foto, Aufnahme von Zoltán Seidner)
- Abb. 25. Detail der Hauptfassade um 1951.
- Abb. 26. Das Portal im Jahr 1902, nach dem Umbau im Sezessionsstil
- Abb. 27. Nordfassade des Hofflügels um 1920

- Abb. 28. Straßenbild aus dem Jahre 1969
- Abb. 29. Detail der Hauptfassade im Jahr 1969
- Abb. 30. Portal in der Münnich Ferenc-Gasse im Jahre 1969
- Abb. 31. Tor in der Mérleg-Gasse mit den Spuren des freigelegten alten Portals, 1969
- Abb. 32. Das Haupttreppenhaus im Jahr 1969
- Abb. 33. Geländer des Haupttreppenhauses
- Abb. 34. Hofansicht vom Flügel in der Münnich Ferenc-Gasse
- Abb. 35. Hofansicht vom hinteren Flügel
- Abb. 36. Detail des Hofes
- Abb. 37. Detail des Hofes
- Abb. 38. Detail des Hofes
- Abb. 39. Hofgang im Flügel der Mérleg-Gasse
- Abb. 40. Gitter des Außenganges im hinteren Flügel

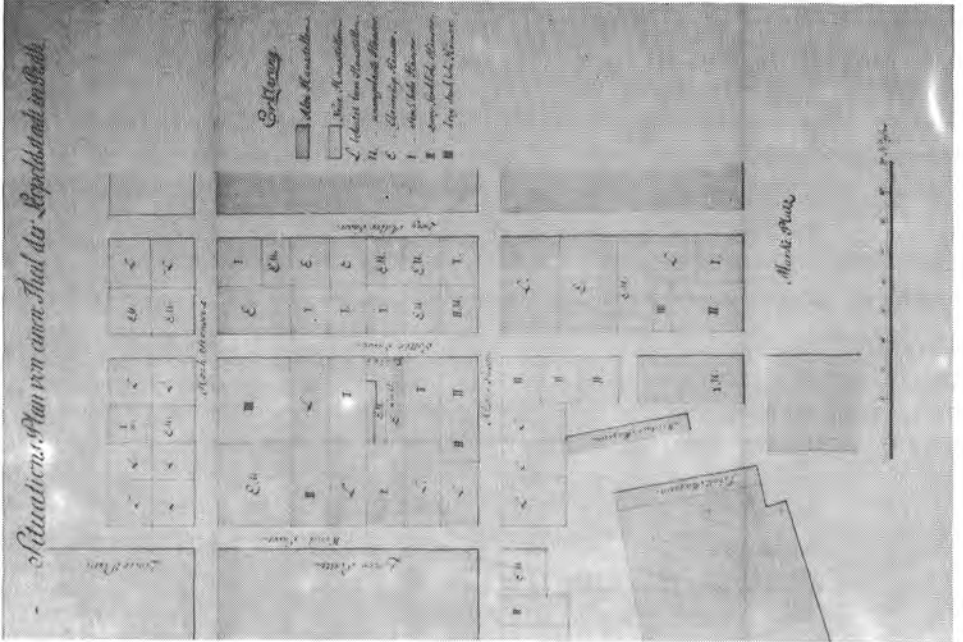
Képjegyzék

- 1. kép. A Tigris szálló 1850 körül (Alt Rudolf rajza, Sandmann litográfiája)
- 2. kép. Helyszínrajz 1816-ból
- 3. kép. Helyszínrajz az 1817. július 7-én történt árveréshez
- 4. kép. Hild József terve 1818-ból: homlokzat
- 5. kép. Hild József terve 1818-ból: földszinti alaprajz
- 6. kép. Hild József terve 1818-ból: emeleti alaprajz
- 7. kép. 1820 körüli térkép részlete
- 8. kép. Térkép részlete 1836-ból
- 9. kép. Hild József terve 1839-ből: homlokzat
- 10. kép. Hild József terve 1839-ből: pince
- 11. kép. Hild József terve 1839-ből: földszint
- 12. kép. Hild József terve 1839-ből: I. emelet
- 13. kép. Hild József terve 1839-ből: II. emelet
- 14. kép. Hild József terve 1839-ből: III. emelet
- 15. kép. Egykorú hírlapi tudósítás a Tigris szálló megnyitásáról (Hírnök, 1840. november 5.)
- 16. kép. A Tigris szálló részletes ismertetése (Sürgöny, 1840. november 5.)
- 17. kép. A szálló éttermének leírása (Jelenkor, 1840. november 7.)
- 18. kép. Cassano megerősítési terve: pince
- 19. kép. Cassano megerősítési terve: földszint
- 20. kép. Cassano megerősítési terve: I. emelet
- 21. kép. Cassano megerősítési terve: homlokzati és belső részletek
- 22. kép. Cassano megerősítési terve: főlépcsőház és módosított utcai homlokzat
- 23. kép. Cassano megerősítési terve: részlet, az utcai homlokzat sarokrésze

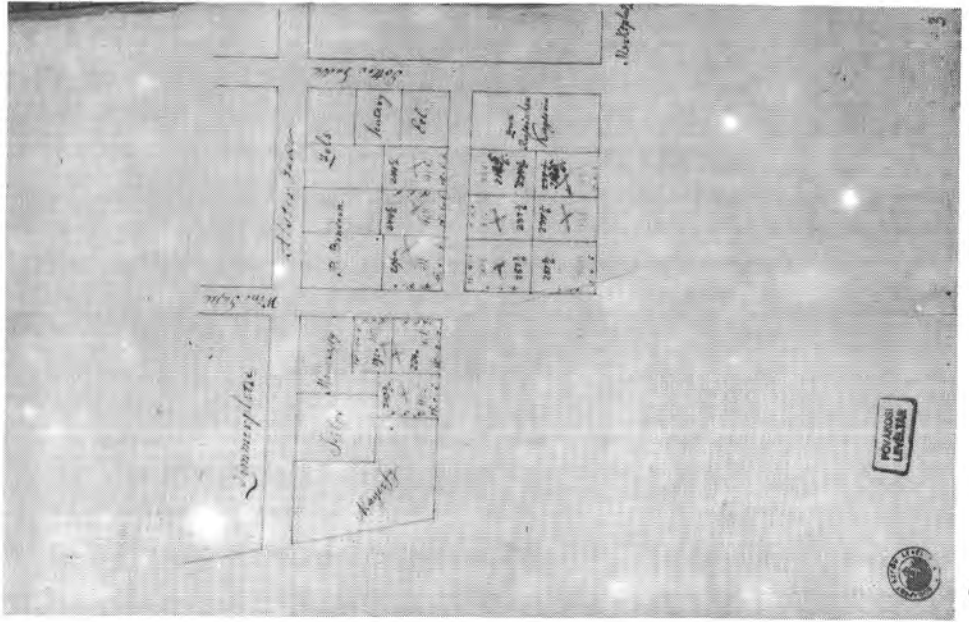
24. kép. Az épület képe 1953 körül (Magyar Foto, Seidner Zoltán felvétele)
25. kép. A főhomlokzat részlete 1951 körül
26. kép. A kapuzat 1902-ben, a szecessziós átépítés után
27. kép. Az északi szárny udvari homlokzata 1920 körül
28. kép. Utcakép 1969-ben
29. kép. A főhomlokzat részlete 1969-ben
30. kép. A Münnich Ferenc utcai kapu 1969-ben
31. kép. A Mérleg utcai kapu a feltárt régi kapu nyomaival, 1969-ben
32. kép. A főlépcsőház 1969-ben
33. kép. A főlépcsőház korlátja
34. kép. Az udvar képe a Münnich Ferenc utcai szárnyból
35. kép. Az udvar képe a hátsó szárnyból
36. kép. Udvari részlet
37. kép. Udvari részlet
38. kép. Udvari részlet
39. kép. Udvari folyosó a Mérleg utcai szárnyban
40. kép. A hátsó szárny függőfolyosójának rácsai

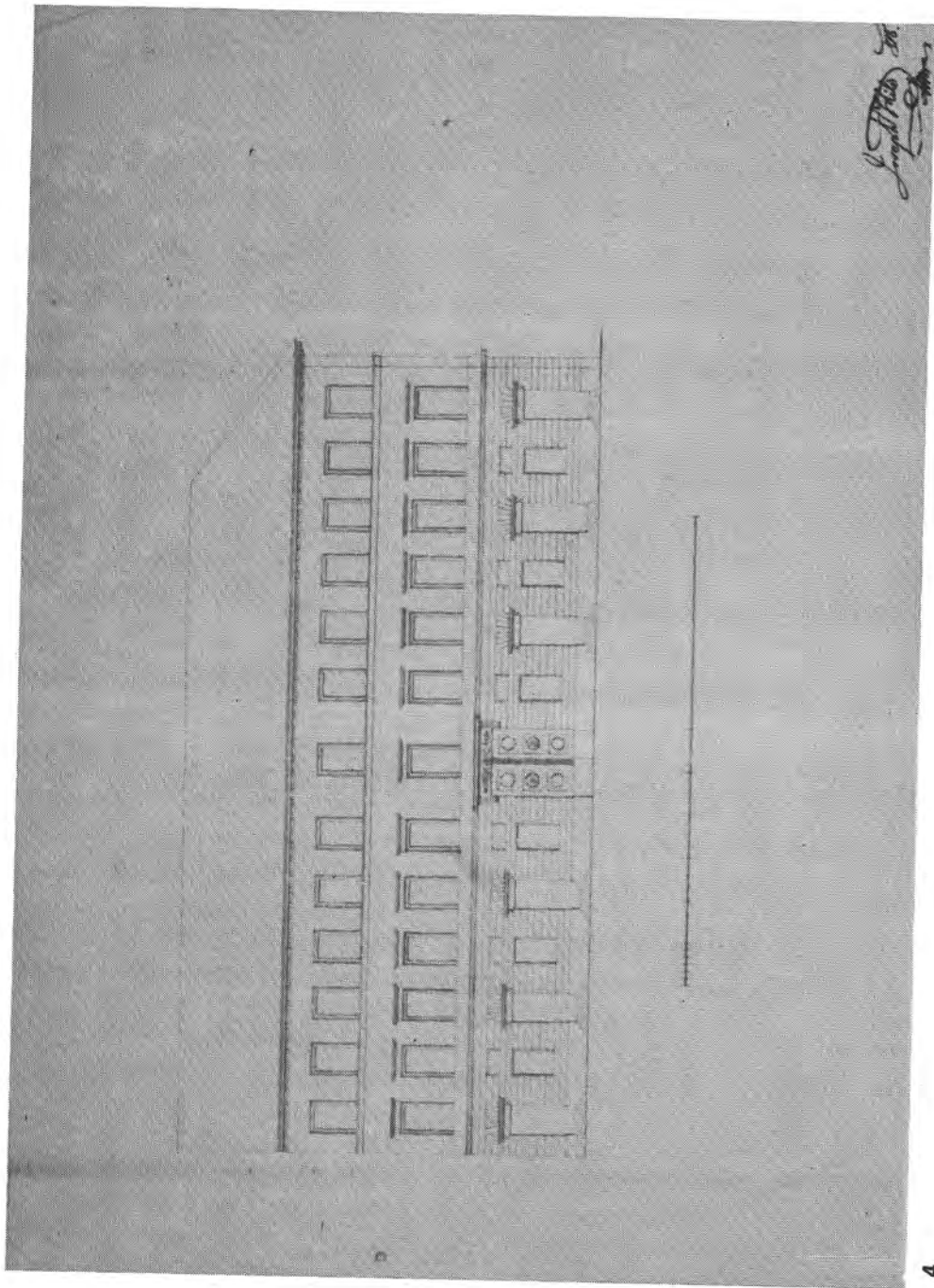
1

2

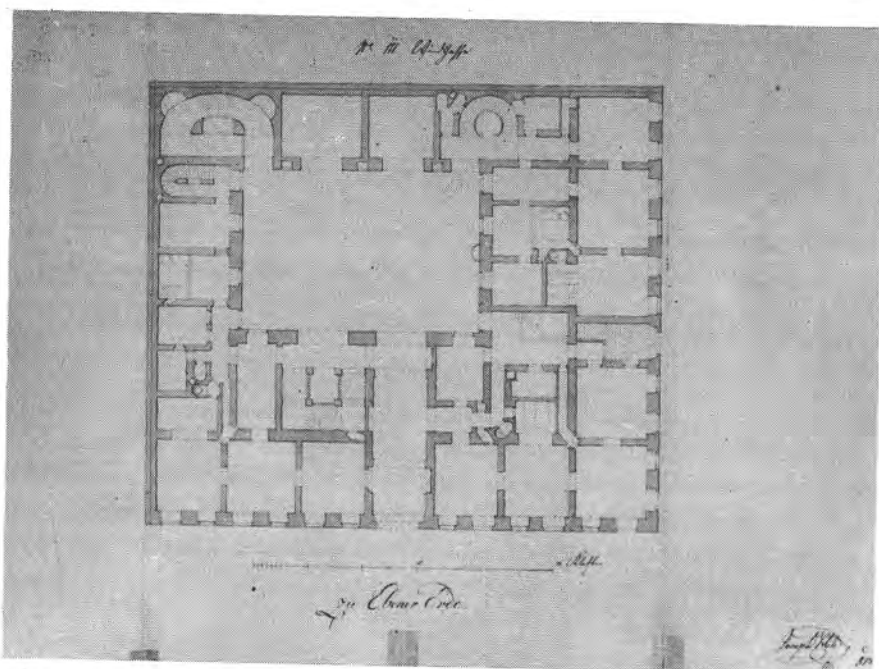

3

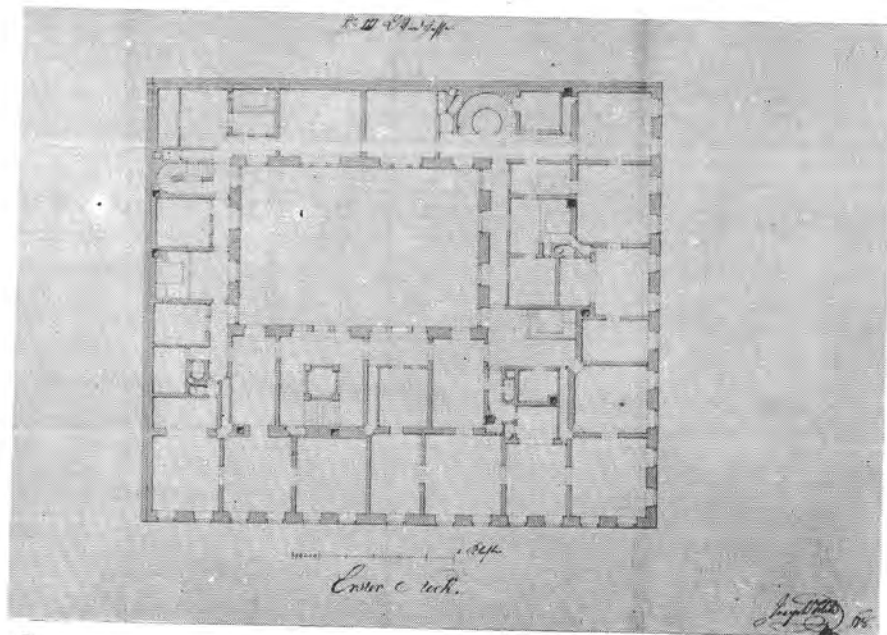

50
Langford
1860

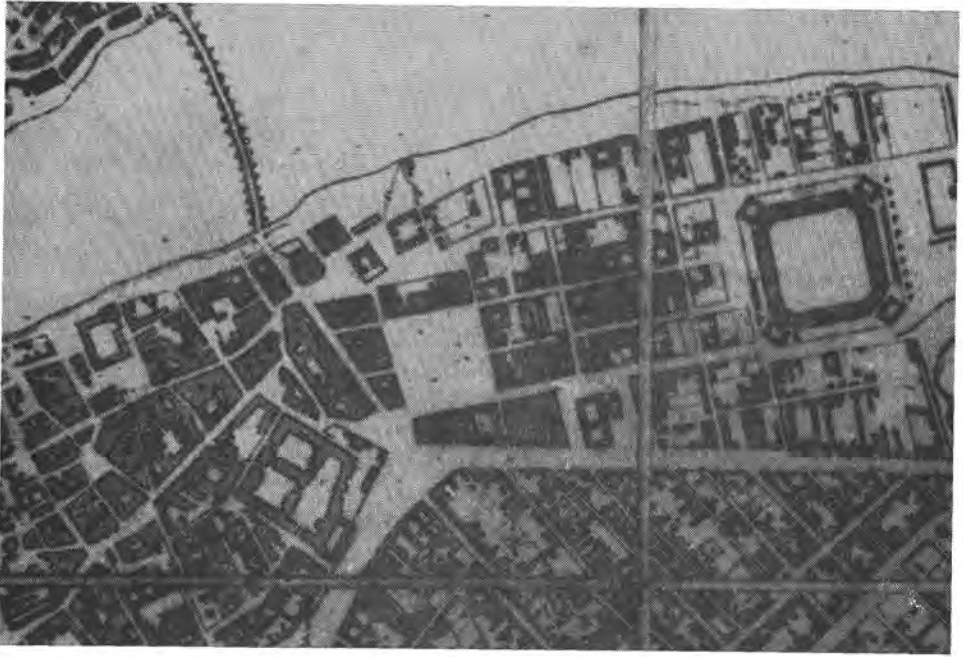
4

5

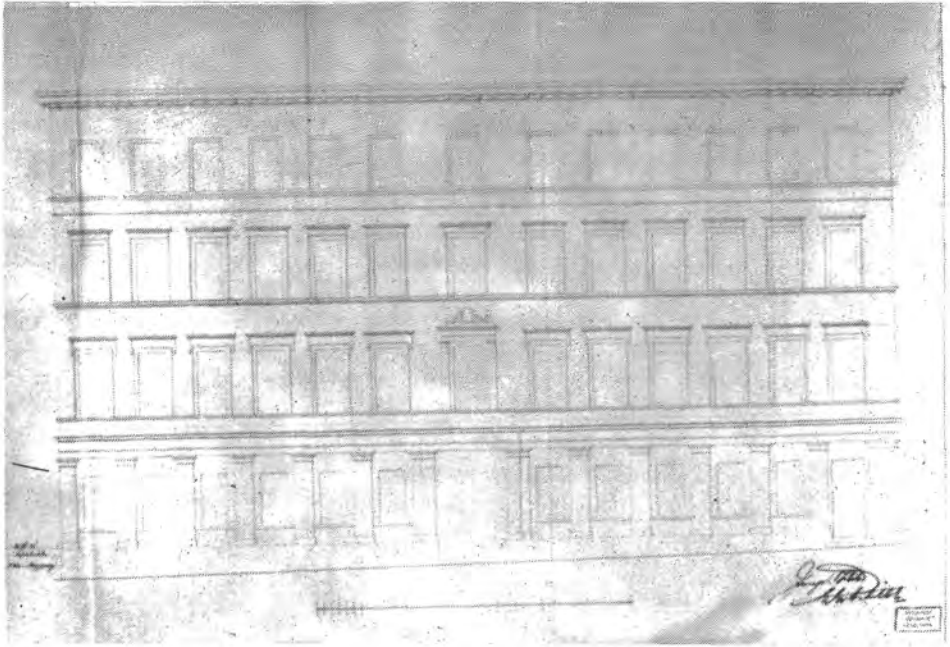
6

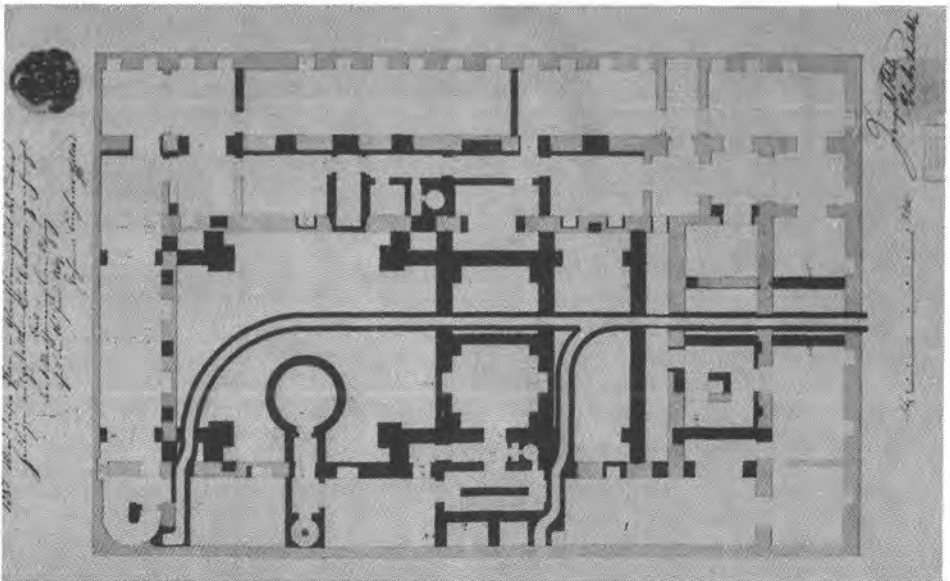
7

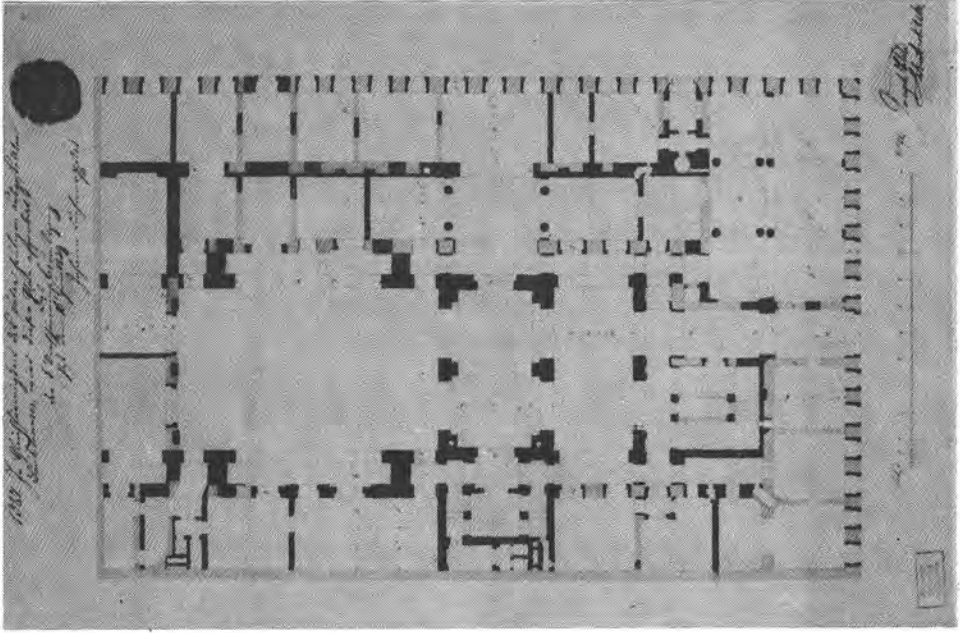
8

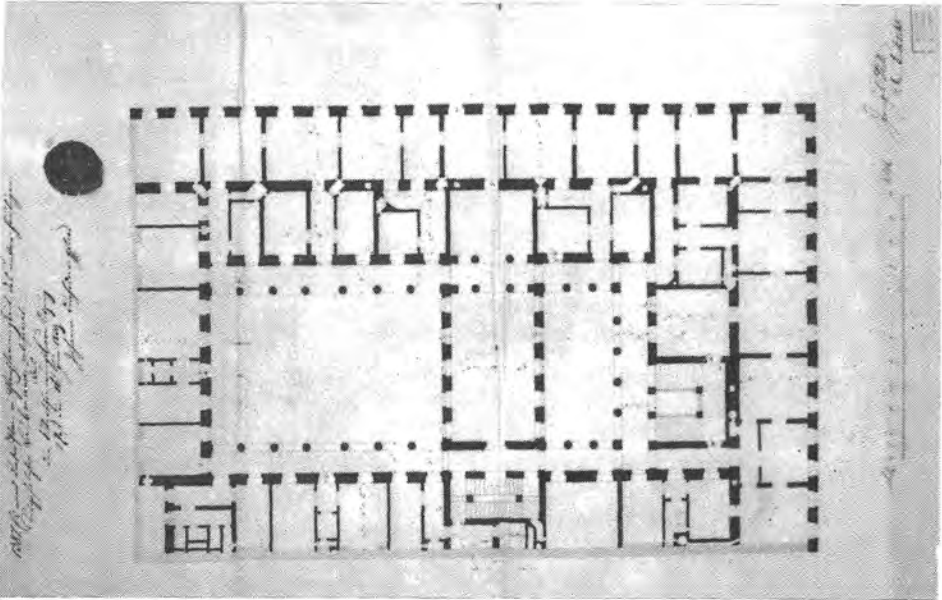
9

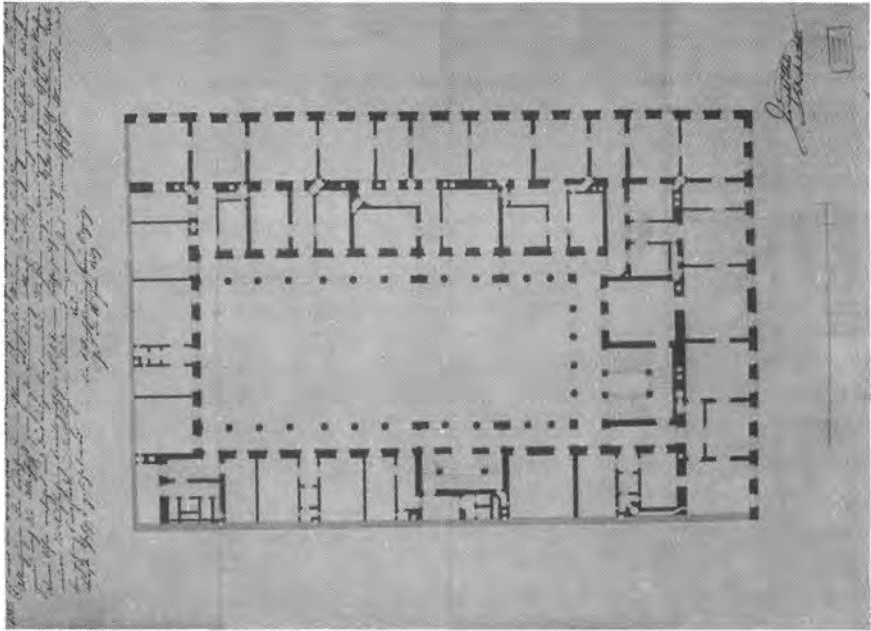
10

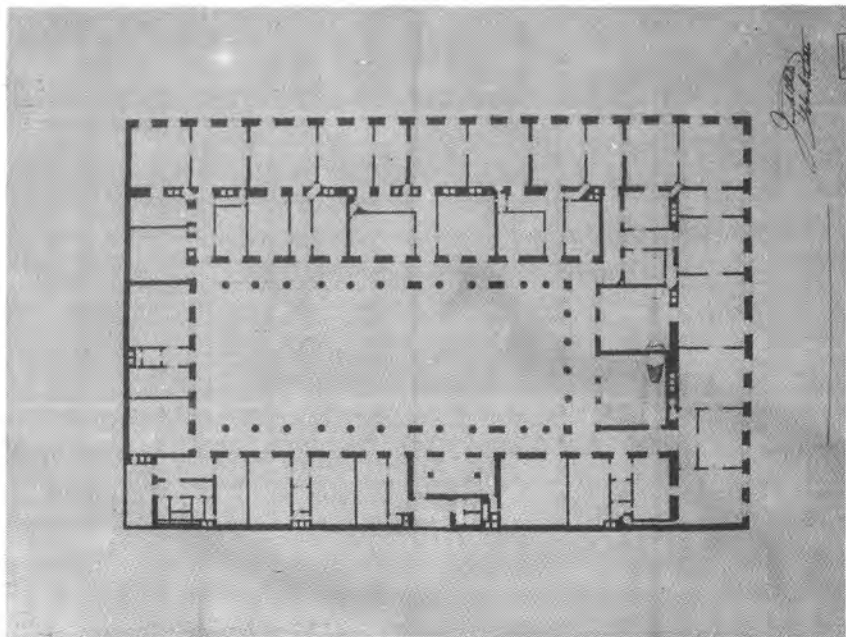
11

12

13

14

**rendépalota' megnyitásának je-
lentése.**

Az alulirt alázatossan 'a teljes tisztelettel jelenti, hogy a' felügyelése alatt lévő nagy vendépalota a' „Tigrishez“ Pesten a' Széltvezén folyó eszt. nov. 1-jén megnyitott, és minden teljes című utazók elfogadására kész. Szentelly szorgalmas mint fényes kiállításra ezen vendépalotának, kedvező helyelete a' felső Duna' gőzösei' szálltójához, 's az építésben előhaladó pompás lánczidőhöz közel, az új piacznak, József tereinek és a' rakkhelynek közepette, a' Leopold város' legszebb részében, felbátorítá az alulirtat, hogy semmi költséget ne kiméljen, a' butorozatra, szolgálatra, a' koayha' 's pincze' minden kiváratoknak megfelelő ellátására, 's az egésznek cél-szerű elintézése' felügyelése mellett, mégis a' legjutányosb árokat eszközölni. A' három emeletben tallátó 130 szoba az által hogy új és egészen ujonnan butoroztaték, a' legtekélyesb tisztaságról elegendő kezességet nyujt. — Tekintettel a' legmagasb és magas uri vendégekre, számos elég tágos előszobák, mellyek egyszermind a' vendégházoknál elkerülhetlen lármától menedékül szolgálnak, több rendbeli szállások legkényelmesebben és izletesebben butoroz-

vák. Az elkülönözött olvasóteremmel t. látott szép kávéház, két nagy ebédterem földszint és az első emeletben, bor és sörmérés, tágas és léghatós ital-lök, kocsiszinek, egy elmés készület a' csöngetyűhú-zásokon a' főszobákban, mi által minden vendég azon karba helyeztetik, hogy egészségének veszélyeztetése nélkül az illető eselődöt felhívhatja, minden emeletben alkalmazott kutak, jó ütőóra, mind olly je-leességek, mellyek által e' vendépalota magát kitü-nőleg megkülönbözteti. A' nagyobb számú különemű butorozatú szobák egyszermind megengedik, hogy olly vendégekkel, kik tulajdon háztartás nélkül hu-zamosabb ideig szándékolnak e' városban tartózkodni, alulirt vagy szóval vagy levelek által különalkura léphessen. Egyébkint ezen, építési tekintetben is si-gyelemre méltó vendépalotának látogatása, mire minden teljes cz. utazók tisztelettel meghívának, csakhamar azon meggyőződést szerzhetendi, hogy a' vállalkozót azon komoly szándék 's szilárd akarat lelkesíti, miszerint a' jó rend, tisztaság, gyors szol-gálat és árméltányosság híret kivíva, ezt állandóan meg is állapítsa.

Hayder János,

SÜRGÖNY

Feladv. (Közvetlen, nével-...)

Alapítvány... (Small text block on the right side of the masthead area.)

Tartalom.

MAGYAR ÉRTÉKELÉSEK... (Table of contents listing various articles and their authors.)

MAGYAR ÉRTÉKELÉSEK.

1. Az új szék. kir. Felsége Széchenyi... (Introduction to the first article.)

2. Nagyi Károly, az osztrák postagazdaság... (Introduction to the second article.)

3. A mi magyar k. úr. Kamara a fenn... (Introduction to the third article.)

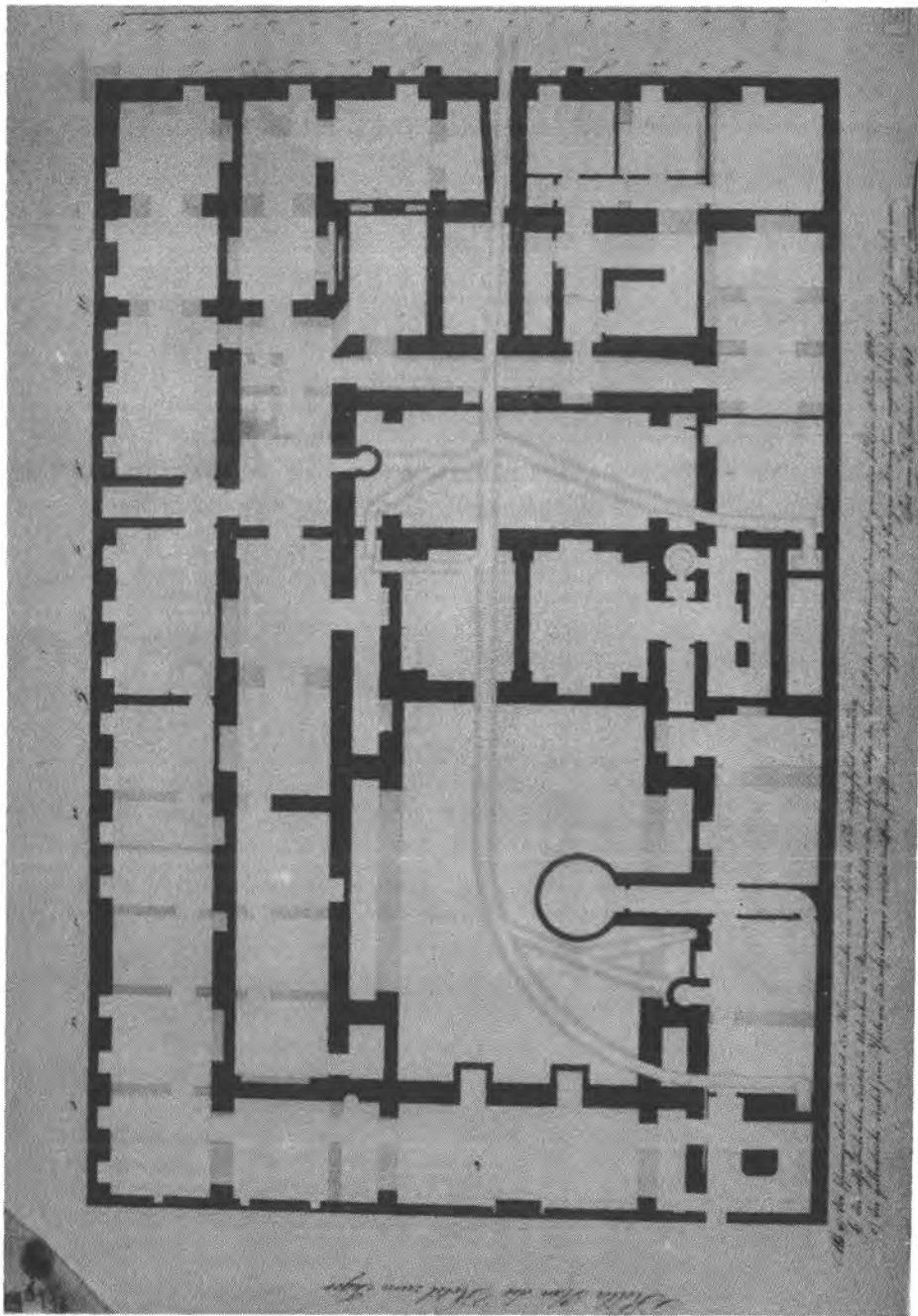
Budapesti hírek.

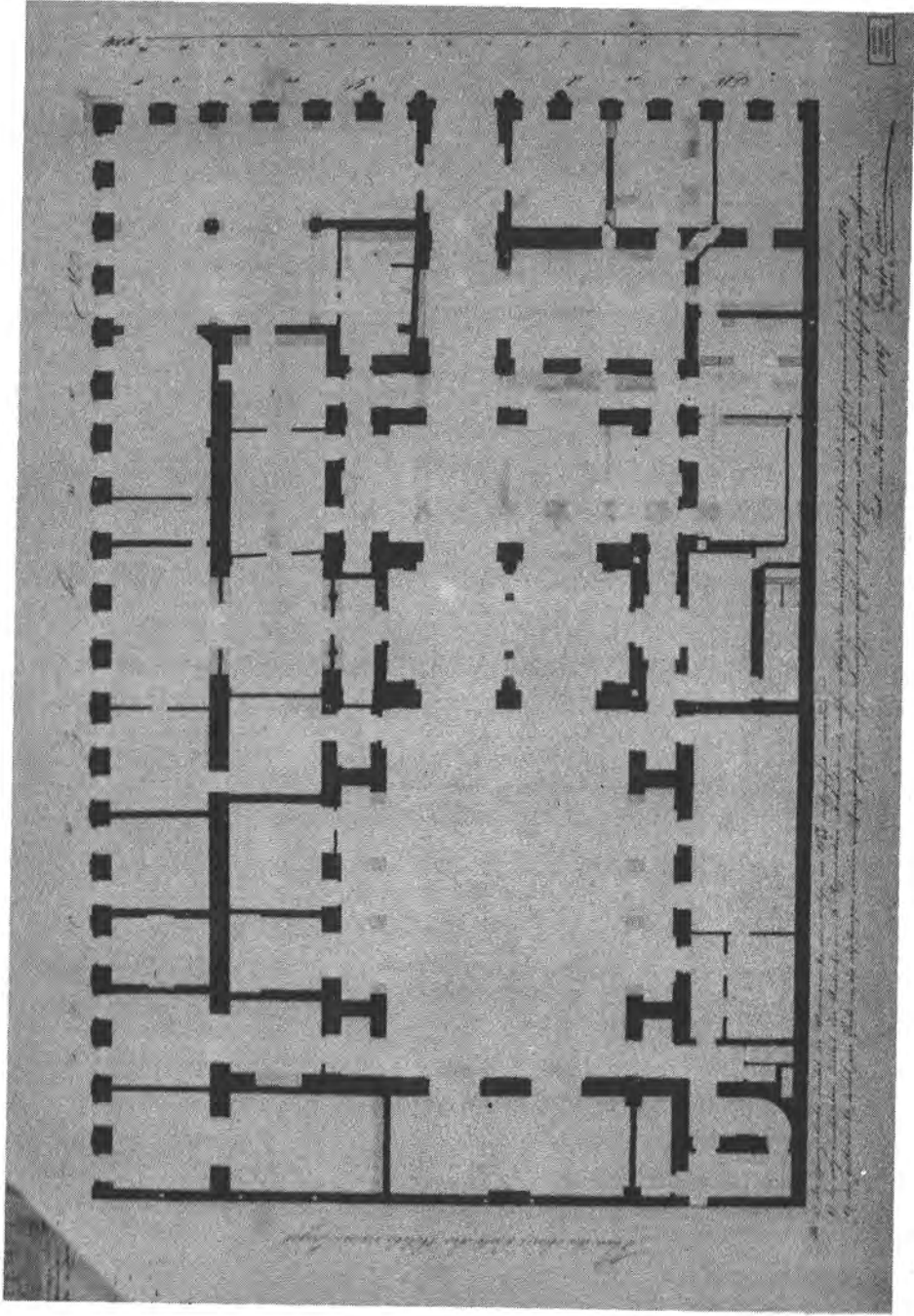
Értékelés... (Main body of the first article, discussing the 'new seat' and its implications.)

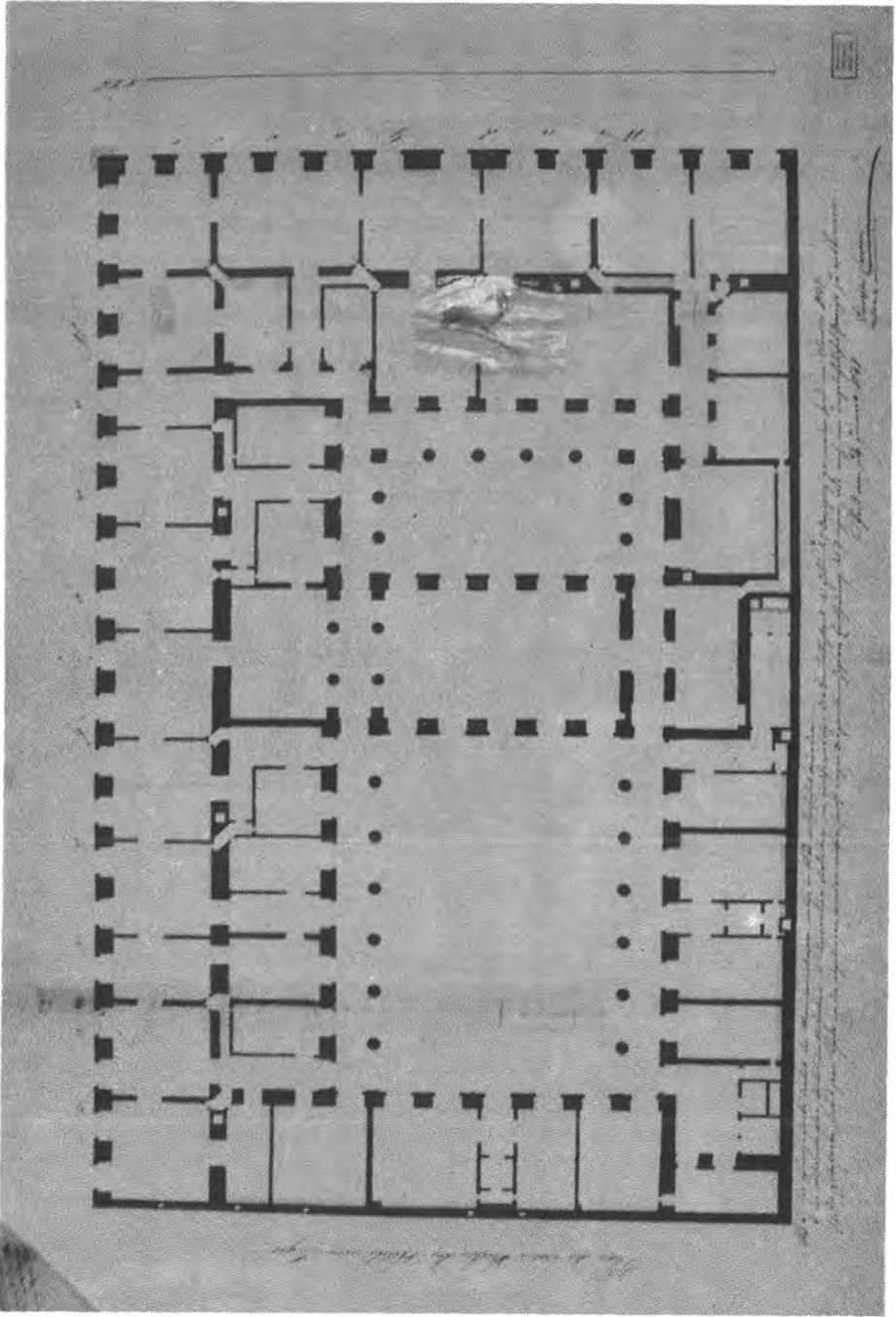
uj pláncz... (Main body of the second article, discussing the 'new seat' and its implications.)

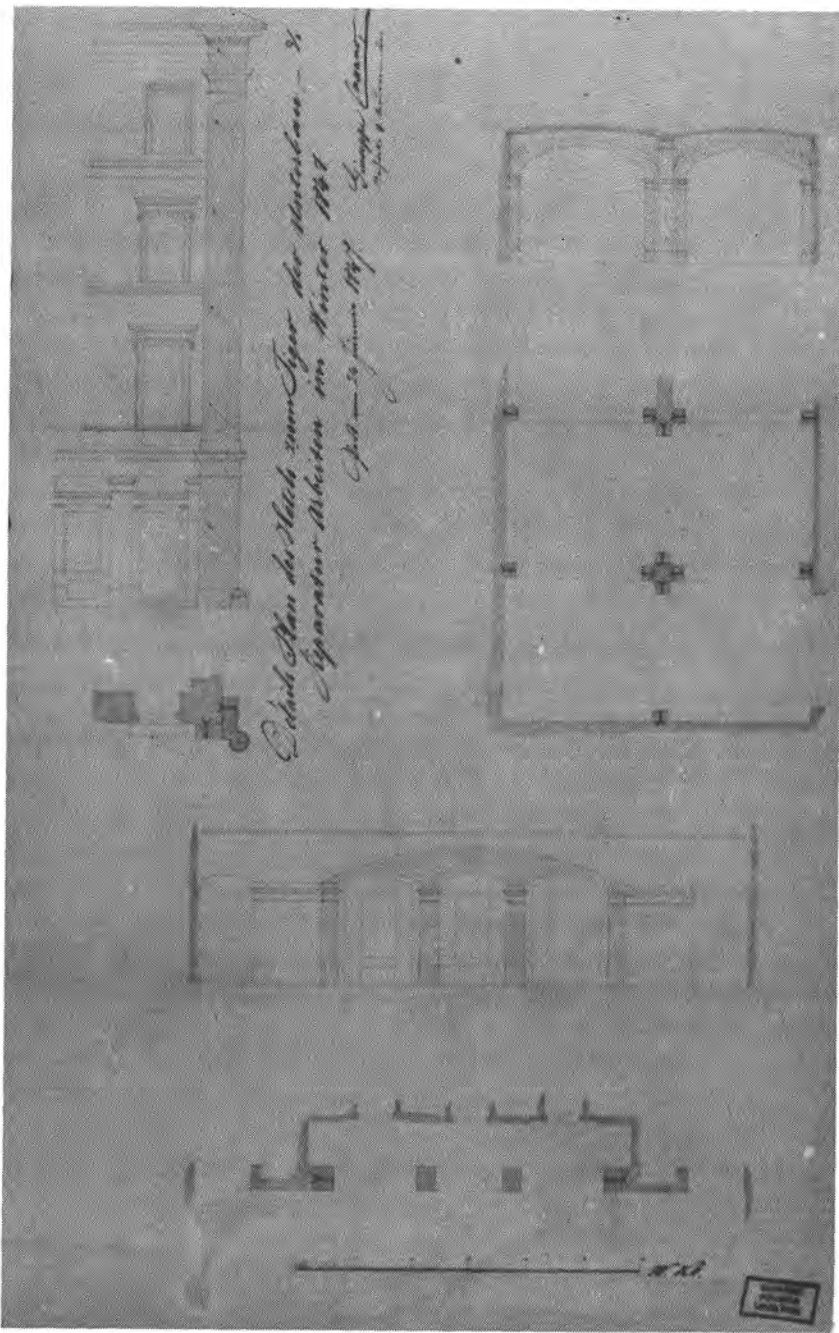
postának... (Main body of the third article, discussing the 'new seat' and its implications.)

Budapesti napló: V o g e l Ferencz bánság - komlói kir. postamester e' napokban tiz pgő forintot küldé hozzánk, azon kívánattal, hogy azt meggyőződésünk szerint valamely honi vállolatra fordítsuk nevében. Mi tehát e' tiz ezüst forintot Kölcsenyk emlékre szenteltük, meglevén győződve, hogy több korszerű hazai vállolatunk közül pártoltatásra érdemesbet alig lehetne kiszemelniük, 's reményljük, hogy a' buzgó adakozó meg leend határozatunkkal elégtulve. — Mult hó 31kén rendkívüli pompával nyitatték meg „Tigris“ vendégpalota egy ezüst huszasnyi belépti díj mellett; Ceccopieri ezred zenészkara Rákóczyindulóját harsogtatá az udvaron bevezetésül, a' kávéházi teremben pedig Gobbiné dolgozott Budapest minden mulatóhelyén ismért nyirettyüjével, 's válogatott négyeseket játszott. E' palota építése minden tekintetben olly tökéletesen bevégzett, hogy építője ez egyetlen művével is megörökíthette volna nevét. E' palota tulajdonosa, minden utazó hálájára érdemes, mert ennyi pompát 's kényelmet Budapest egyetlen vendéglőjében sem fognak föltalálhatni, 's e' mellett az árszabás is olly méltányos, hogy minden józan követelést tökéletesen kielégíthet. A' felső étterem főstvényi olly gyönyörűk, hogy valóban minden művészetbarát kérni szeretné azon urakat, kik pipáiktól olly kevésbé tudnak megválni, mint lovaiktól a' centaurusok, hogy legalább e' szép termet ne undóítsák el rút bűzű füstjökkel, hanem vonuljanak más szinte pompás terembe kéménykedni, e' gyönyörű tündércsarnokot pedig engedjék hölgyeknek, 's olly művelt férfiaknak, kik legalább érés közben elég szerények másoknak nem alkalmatlankodni bűdös pipáikkal, kiknek talán gyomrukat is megrontja a' fojtó dohányfűst. Valóban kár lenne e' szép termet néhány hónapi dohányzással közönséges vendéglői barlanggá aljasítani. Azonban számos hazánkia abban helyzi a' magasztalt magyar szabadságot, hogy másnak büntetlenül lehetőségig nagy alkalmatlanságot és kárt szerezzen, 's így hihetőleg siker nélkül maradand e' jámbor ohajtás. Ez új palota részletes leírását hely szűke miatt mellőzvé, csupán annyit legyen szabad megjegyezni, hogy azt czélszerű építésmódja, fölosztása, butorzata, szóval, minden egyes részlete mindenek fölött ajánlja. A' kávéházat különösen érdekésíti az ahoz kapcsolt külön pompás olvasószoza, hol legválogatottabb ujságok elégitik kí a' kíváncsiak minden várakozását, a' falakat pedig hazánk érdemesb férfainak arczképei díszesítik esinos aranyzott rámaokban. Ennyi jelesség bizonyosan illó méltányratalalánd a' közönség résziről. E' napokban L. czukrász nejét, mint mondják némely házi villongás miatt, meglövé 's aztán enszivén röpíté át a' másik golyót; a' gyilkos meghalt, de nejének sebe nem halálos. — A' városház közelében Pestmegye egyik szolgabiráját meglópták, ez esemény hihetőleg nagyobb törekvésre buzdi-

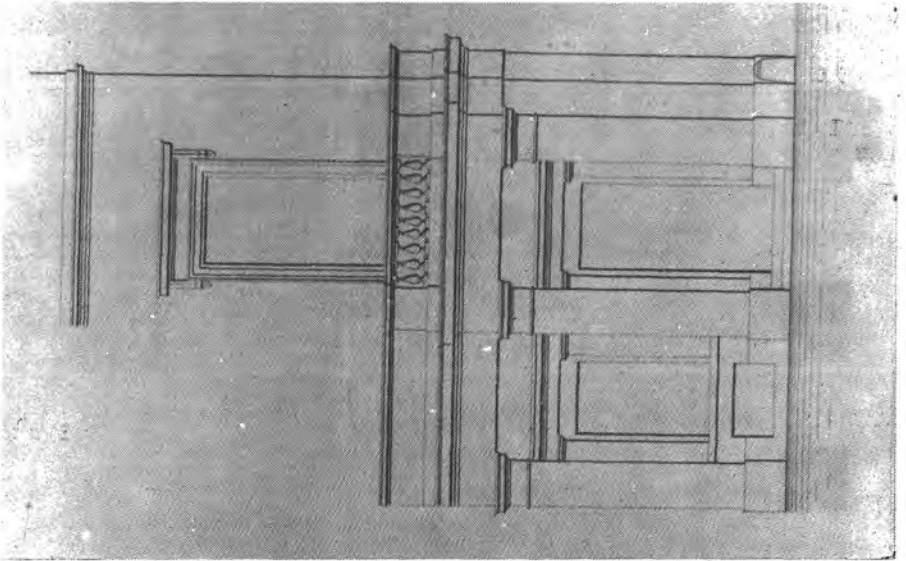
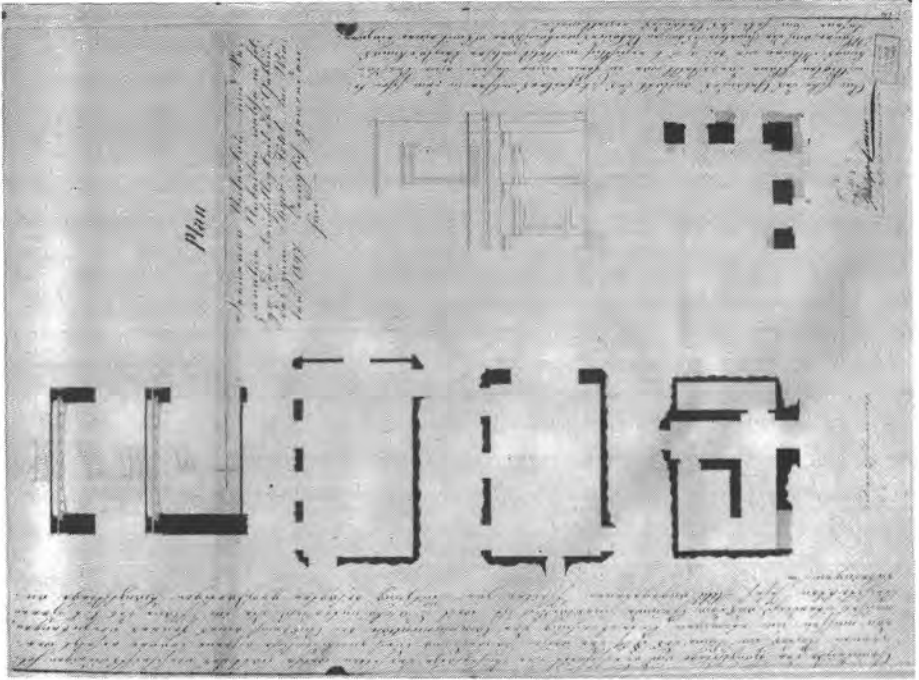

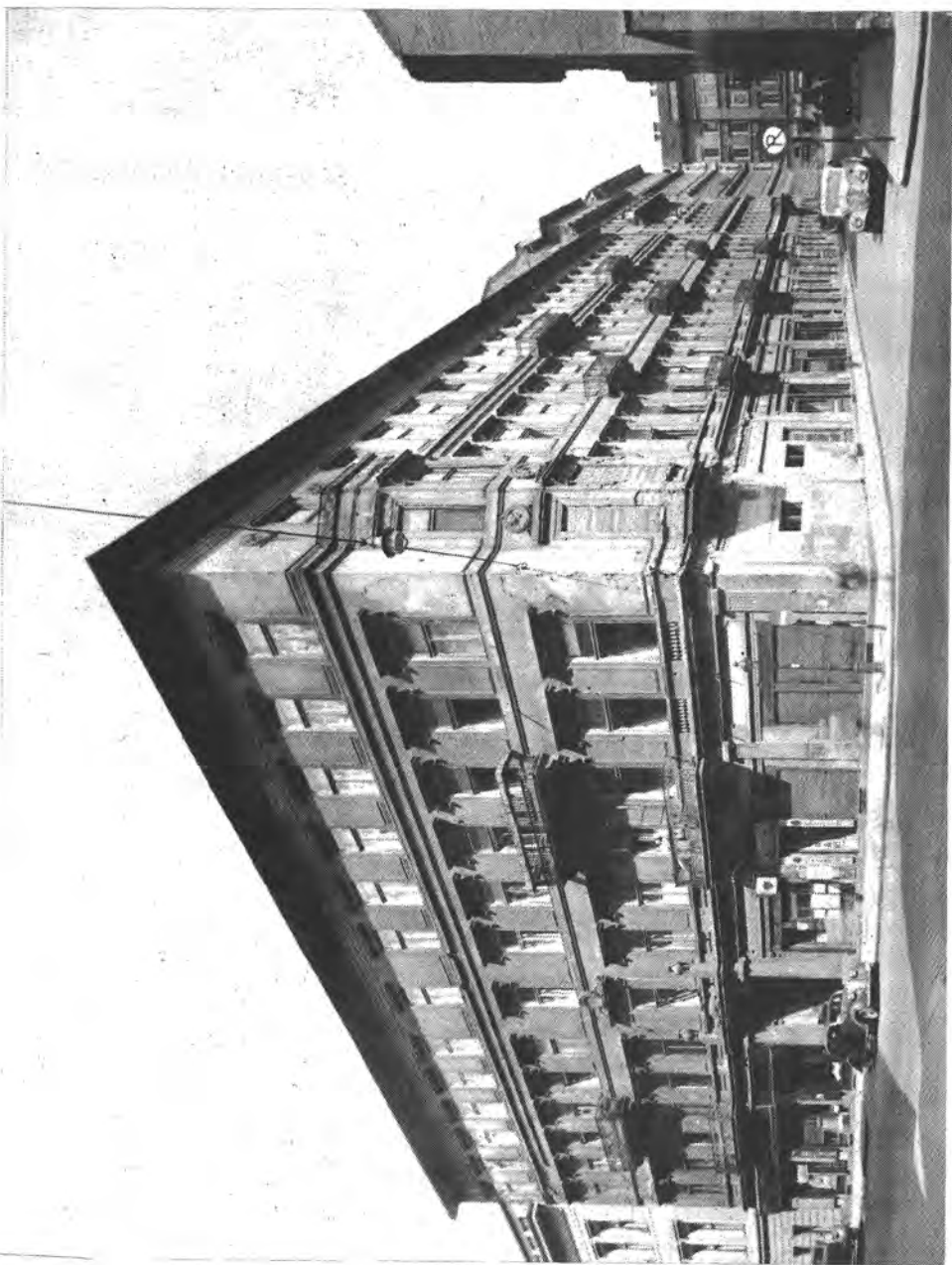

Entwurf eines der Nachbauten zum Typus der Stadtmauer - 2
Exposition Wien im Jahre 1874
April - 20. Januar 1874
Ludwig Schwaner
Architekt

21

24

25

180

29

184

30

185

31

186

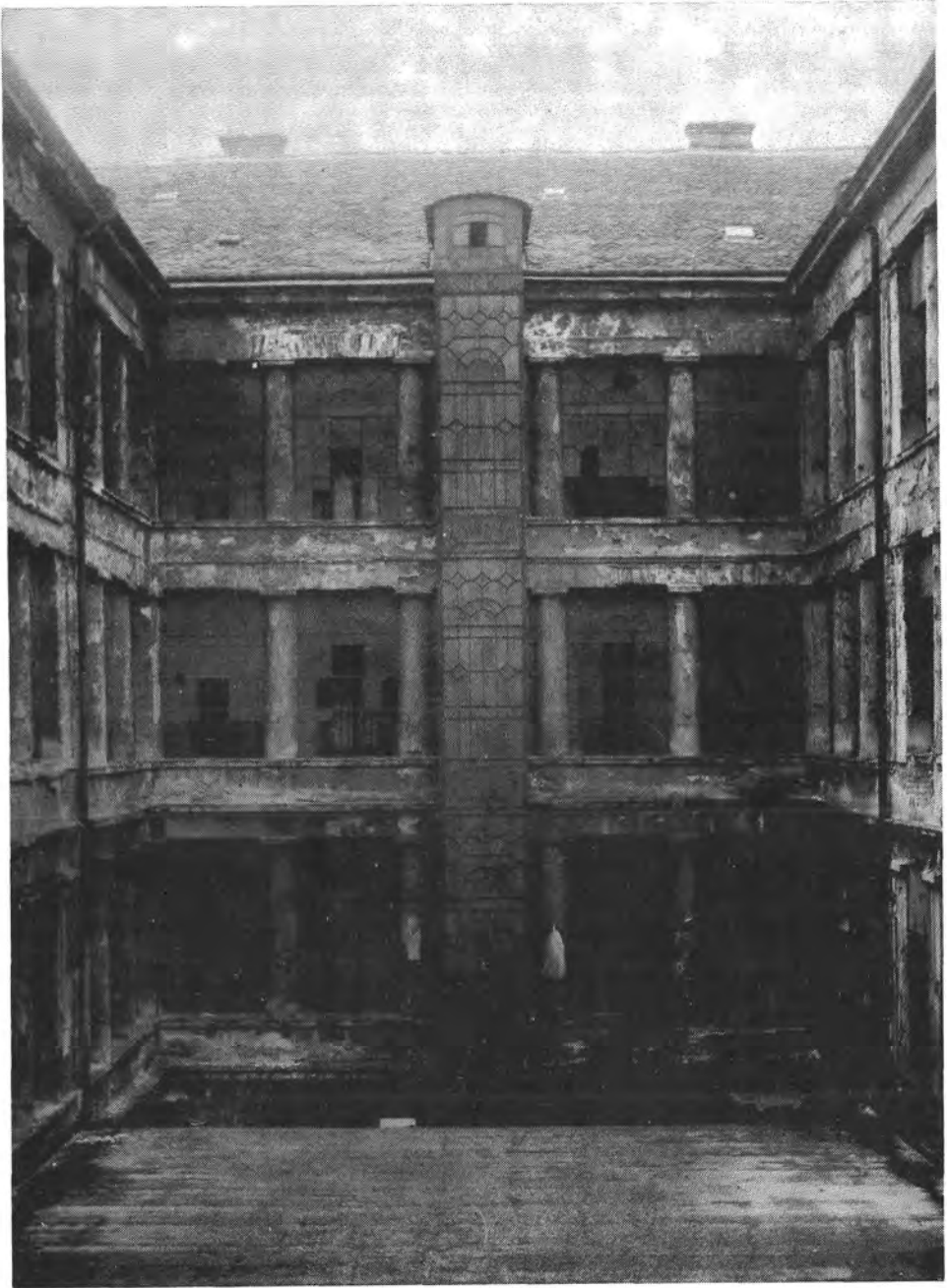

33

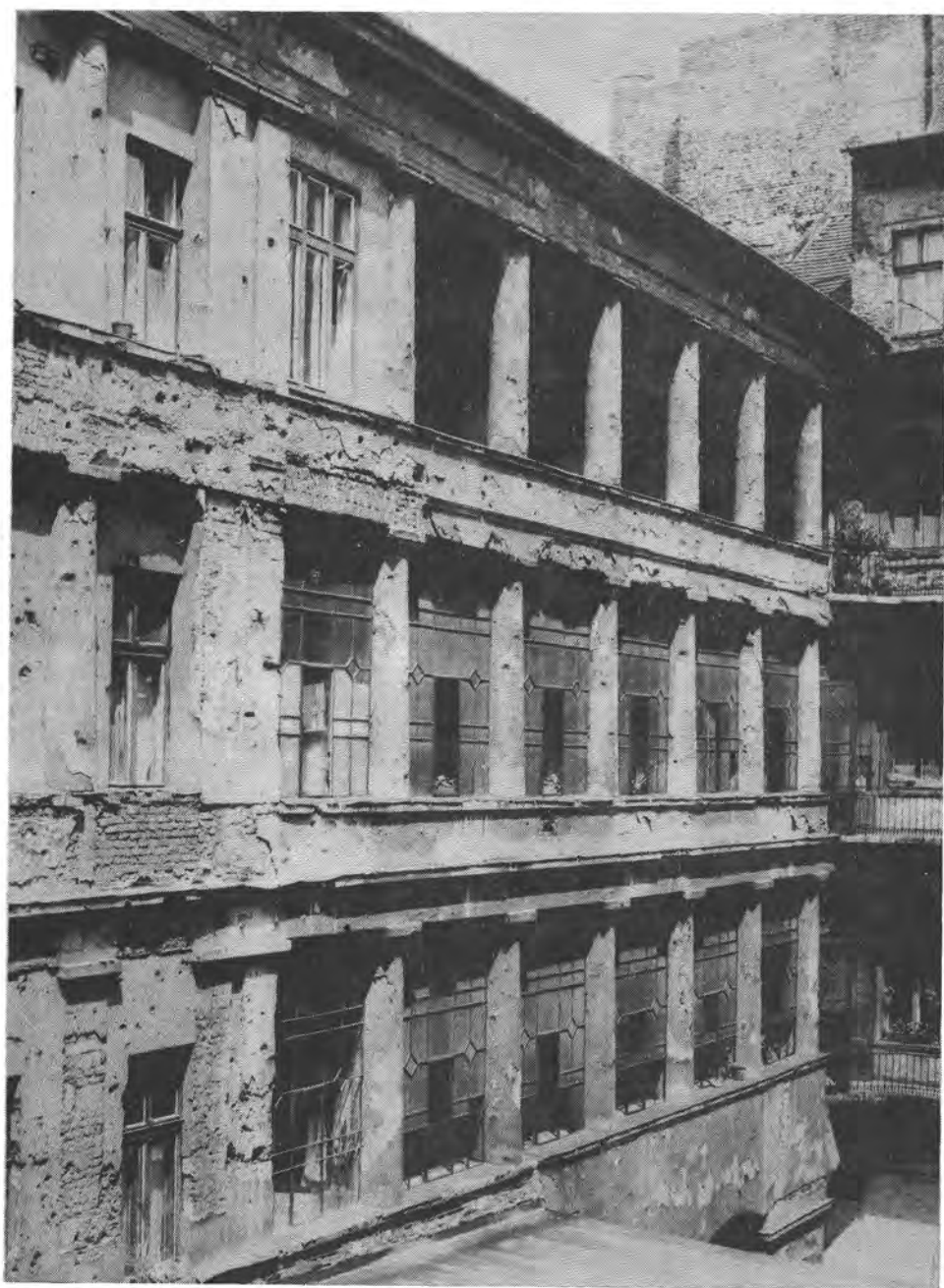
188

35

190

36

191

37

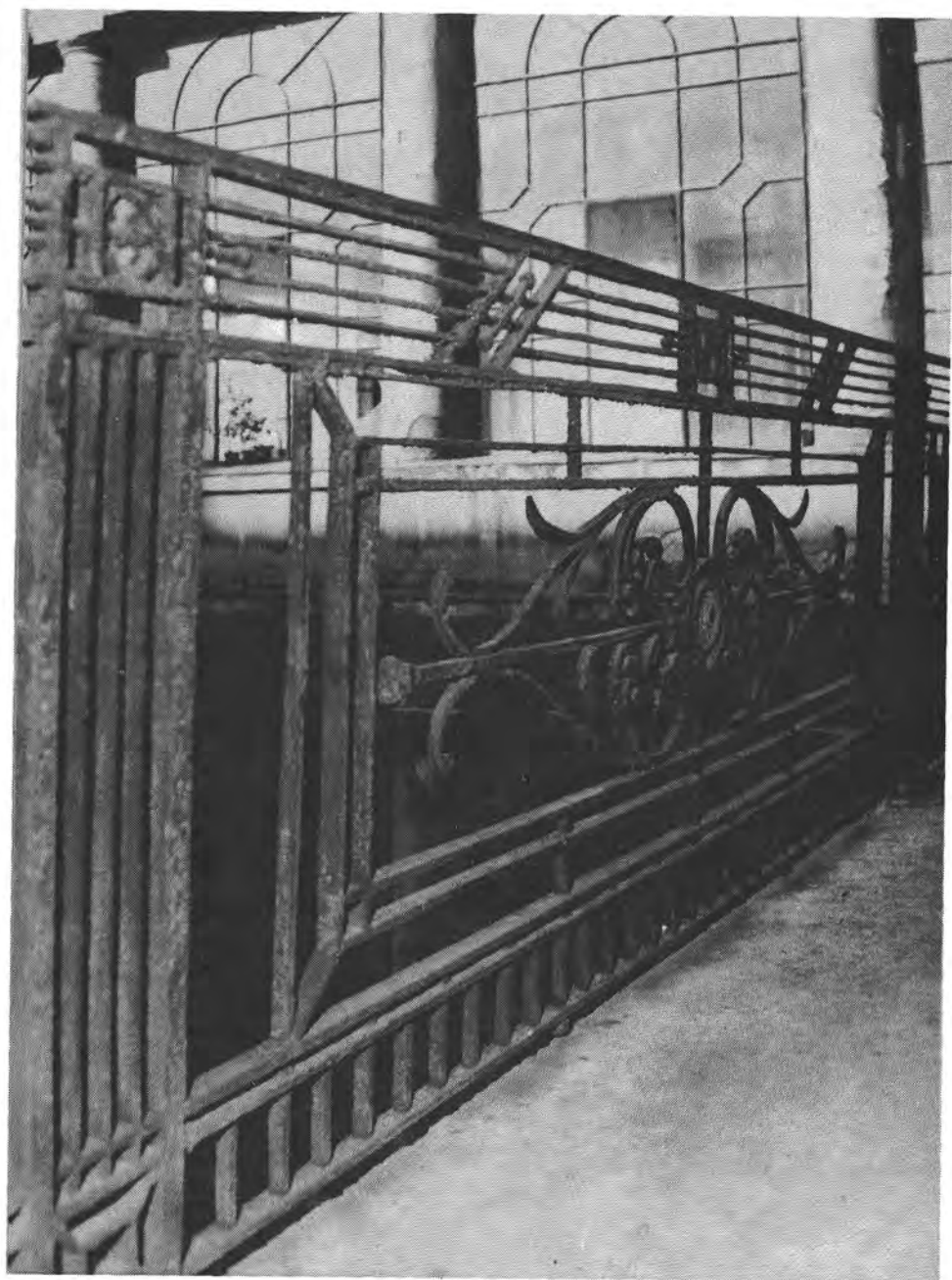
192

39

194

LÉTAY MIKLÓS

ÓBUDA PARASZTPOLGÁRAINAK ANYAGI KULTÚRÁJA ÉS TÁRSADALMA (1848–1945)

Témánk érdemi tárgyalása előtt néhány körülményre hívjuk fel az olvasó figyelmét. Ez a dolgozat 1973-ban készült és a felhasznált szakirodalom is – melynek jegyzékét most közöljük – ezzel az időponttal zárul. Terjedelmi okok miatt a dolgozat két részletben való publikálására kényszerültünk. Az első rész „Munkahely és termelés” alcímmel ezen évkönyv előző számában jelent meg¹ és a következő témákat tárgyalta: szántó-földi növénytermesztés és szénagazdálkodás, kertészet, szőlőművelés, állattartás, teher-szállítás, fuvarozás, bérmunka, napszámosok. Csakis ezek ismeretében, illetve ezekkel együtt érthető és értelmezhető dolgozatunk itt következő második része.

II. LAKÓHELY ÉS FOGYASZTÁS

Település, építkezés

A törökök Budáról történt kiverése idején (1686) Óbuda rombadőlt és átmenetileg elnéptelenedett. A harcokat követő újjáépítés a középkori utcahálózaton és a beltelkek határain nem változtatott. Ennek alapján egy szalagtelkes, utcás település képe rajzolódott ki, mely az 1960-as évekig fennmaradt. Általános vonásként figyelhető meg, hogy a beltelkek az utcára merőlegesen feküdtek, a házak pedig közvetlenül az utcára épültek ki. A lakótelkek több esetben mindkét végükön kijáráttal rendelkeztek az egymáshoz közel húzódó utcák (pl. Kórház u. és Vörösvári út) vagy az átlagosnál nagyobb telekhoz-szúság (pl. Korvin O. u. és Fényes A. u. között) következtében (1. kép).

A kézművesek, kereskedők, tisztviselők stb. városi jellegű és alaprajzú, gyakran emeletes lakóházai az összes épületnek csak kis töredékét adták. Az utcaképet a parasztházak száza uralták. William Rey francia utazó joggal állapíthatta meg 1849-ben, hogy „Óbuda . . . Pesthez hasonlítva valóságos falu”.²

Ez a fejezet a jobbágyok, majd parasztpolgárok által lakott házakat vizsgálja, melyek hozzájárultak Óbuda mezővárosi jellegéhez, még akkor is, amikor lakóik származása, foglalkozása stb. már teljesen megváltozott.

A beltelkek két részre oszlottak, melyeket ajtóval ellátott lécz- vagy deszkakerítés választott el egymástól. Az utcához közelebb eső rész a lakó- és gazdasági udvart, a hátsó